

»Castrum grande quidem Lagk diruit undique totum«¹

O potresu leta 1511, beneški vojni, kmečkem upor in obnovi

Izvleček

Potres 26. marca 1511 je na Kranjskem povzročil veliko škode. Močno je poškodoval tudi Škofjo Loko. Razrušil je vse tri loške gradove, kaščo in številne hiše v mestu. Večina mestnih hiš je imela porušeno vsaj streho. V grajski kašči naj bi potres zasul zaloge žita. To in slaba letina je botrovalo lakoti, pozimi 1511/1512. Gospodarska situacija se je močno poslabšala že leta 1508, ob začetku vojne z Benetkami. Vojna na meji dežele je Kranjski naložila visoka finančna in človeška bremena, trgovina je obstala. Tudi podložniki so bili vključeni v obrambo in vojaške pohode, obenem se jim je povečala tlaka pri utrjevanju gradu in mesta. Vojska je iz Furlanije prinesla kugo, vse slabšemu gospodarskemu stanju v deželi je leta 1515 sledil kmečki upor, ki ga je po štirih mesecih zadušila stanovska najemniška vojska. Obnova gradu in mesta se je resneje začela leta 1513, pri njej je pomembno vlogo odigral podjetni freisinški škof Filip. Po premirju z Benetkami (1516) se je ponovno sprostila trgovina in v nekaj letih obnovljeno mesto je dobilo pridevek »pisana Loka«.

Abstract

»Castrum grande quidem Lagk diruit undique totum«

On the earthquake of 1511, the Venetian war, the peasant's revolt and renovation

The earthquake of 26 March 1511 caused great damage in Carniola, including in Škofja Loka. It destroyed all three Loka castles, the granary and numerous houses in the town. The majority of town houses had at least their roof destroyed. In the castle granary, the earthquake is said to have buried the stocks of wheat. That and the poor harvest gave rise to famine in the winter of 1511/1512. The economic situation

1 »Veliki loški grad je zares cel pousod porušen.« Iz pesnitve v kapeli sv. Trojice, v hiši Volbenka Schwarza na Mestnem trgu. Napis je nastal najverjetneje leta 1517, ko je bila kapela posvečena.

had already greatly worsened in 1508, at the time of the start of the war with Venice. The war in the border lands imposed a high financial and human burden on Carniola, trade came to a standstill. Serfs were also included in the defence and military campaigns and, at the same time, pressure increased on them in fortifying the castle and town. The army brought the plague from Friuli, the ever worse economic conditions in the province were followed in 1515 by a peasant's revolt, which was put down after four months by the Estates' mercenary army. Renovation of the castle and town began in serious in 1513. The entrepreneurial Bishop Filip (also Philipp) of Freising played an important role in the renovation. After the peace with Venice in 1516, trade was restarted and, in a few years, the renovated town gained the nickname »colourful Loka«.

Uvod

»28. dne marca leta gospodovega 1511 je Jurij plemeniti Egkh vicedom na Kranjskem iz Ljubljane pričal in zapisal gospodu Pavlu plemenitemu Liechtensteinu o groznem potresu, ki je bil v sredo 26. dne zgoraj omenjenega meseca, dan po prazniku Marijinega oznanjenja, med tretjo in četrto uro popoldne ...«.²

Zemlja se je močno stresla, vse od Benetk na zahodu do Zagreba na vzhodu. Zvonovi v cerkvah so zazvonili »sami od sebe«, stolpi so razpokali, zidovi so se vsuli. Najhuje je bilo v Furlaniji, močno so bili prizadeti tudi Goriška, Tolmin in Bovec. Podobno je bilo na severu in zahodu Kranjske, od Tržiča, preko Bleda, Smlednika, Kamnika, Škofje Loke, Ljubljane ter Planine do Pirana. Potres je povzročil nekaj škode na Dolenjskem, čutili pa so ga tudi po Štajerski, vendar od tam ni poročil o večji škodi. Škodo naj bi povzročil tudi na Koroškem, posebno na Beljaškem koncu. 28. marca istega leta je sledil močan potresni sunek, ki je ponovno podrl precej stavb. Naslednje tedne in mesece so prebivalce vznemirjali še številni popotresni sunki, vsaj do pozne jeseni 1511.

O potresu so kranjski deželni stanovi razpravljali na deželnem zboru v Ljubljani, ki se je sestal 7. aprila 1511. Prvi dan zborovanja so deželnoknežji (cesarski) komisarji – postojnski glavar Krištof grof Frankopan, kranjski deželni upravitelj Pavel pl. Rasp (obenem oskrbnik loškega gospostva) in kranjski deželni vicedom Jurij pl. Egkh ter Jurij Goldaher – deželnim stanovom izročili instrukcijo cesarja Maksimilijana I. Habsburškega. Cesar je stanovom opisal vojaško-politično situacijo, diplomatske dogovore s Francijo in Španijo ter kranjske stanove zaprosil za nadaljnjo pomoč v vojni proti Benetkam. Kranjski stanovi, ki nikakor niso bili navdušeni nad finančnimi izdatki, so na deželnem zboru pripravili odgovor na cesarjeve zahteve. Na osnovi sklepov deželnega zbora je bila pripravljena instrukcija Žigu (Sigmundu) Mordaksu, stanovskemu odposlancu, na cesarski dvor.

2 BayStB, Codex Cbm 1585, fol. 223.

Plošča na kašči iz leta 1513
spominja na njeno obnovo
po potresu. (foto: Tina Arh)

Osnutek instrukcije je 14. aprila spisal loški meščan in cesarski svétnik Volbenk Schwarz. V njej kranjski stanovi na dolgo in široko opisujejo številne tegobe in stroške, ki jih imajo zaradi beneške vojne. Da bi hude obremenitve in stisko še bolj poudarili, so v instrukcijo vključili poročilo o nedavnem potresu: *»Bog je deželi poslal še strašen, grozen in nezaslišan potres, ki se je zgodil 26. marca in številni (potresi) so sledili od tega dneva, dnevno dan in noč, a so postajali šibkejši. Povzročili so škodo in porušenje zgradb, mest, gradov, cerkva in drugih nepremičnin. Z zasutjem in podrtjem je bila uničena velika količina žit in drugih živil, posebno na Krasu v Istri in na Kranjskem, kar se ne more nadomestiti niti s 100.000 goldinarji, kar pomeni veliko pomanjkanje vseh, ... žensk kot otrok, ter žalost in pobitost ...«*³ Z zapisanim je Žiga Mordaks odpotoval na dvor cesarja Maksimilijana I.⁴ Pavel Rasp si je zabeležil seznam kranjskih deželanov (14 po številu), ki so odposlancu na cesarski dvor odobrili potne stroške, od tržaškega škofa Petra Bonhoma, Ivana pl. Černomaljskega do ljubljanskega stolnega dekana in Gašperja pl. Lamberga. O tem, da gre Mordaks k cesarju tudi »zaradi nedavnega potresa«, so kranjski deželni stanovi 14. aprila obvestili še kranjskega deželnega glavarja Ivana pl. Turjaškega.

3 ARS, AS 1, Deželni stanovi za Kranjsko, fasc. 211.

4 Verbič, *Deželnozborski spisi*, str. 45.

Škofja Loka je začetek 16. stoletja pričakala kot mesto z razvito obrtjo in trgovino. O pestri obrti nam pričajo tudi številni obrtniški cehi. Mestu je prinesla razvoj tudi trgovina na daljavo. Za Loko je bila zelo pomembna trgovska pot s Štajerske: Celje–Smlednik–Loka–Tolmin–Čedad. Prav tako pot preko Jezerskega in Ljubelja do Škofje Loke in naprej proti Italiji. Enako kot druga srednjeveška mesta je imela Loka pravico do tedenskih sejmov, prisilnosti cest, skladišča, pravico obmilja in obzidja. Loški meščani pa se niso ukvarjali le s trgovino in obrtjo (ki sta bili sicer temeljni finančni vir), ampak vsaj delno tudi s kmetijstvom in živinorejo. Poleg vrtov ob hišah so imeli polje znotraj mestnega zemljišča. Živino so pasli na Žovščah in za loškim gradom, v bližini Kranclja.

Vse to se je kazalo tudi v mestni arhitekturi. Lepo pozidano mesto je bilo prav zaradi tega za potres še toliko bolj ranljivo. V nasprotju z lesenimi podeželskimi hišami, ki so preživele potres brez bistvenih poškodb, so jo zidane mestne stavbe odnesle precej slabše.

Loški gospod je imel do potresa še dva vazala, oziroma gradiščana, ki ju je loško gospostvo v glavnem zadolževalo z obrambnimi nalogami, včasih pa ju je pritegnilo tudi k upravi. Freisinški škofje so namreč kmalu, najverjetneje že v 12. stoletju, svojo posest zavarovali s tremi gradovi: poleg loškega sta bila to še grad Divja Loka (imenovan tudi Stari grad pod Lubnikom) in utrdba (imenovana tudi Zgornji stolp) na Kranclju. V stolpu na Kranclju je bil gradiščan po letu 1510 Krištof Puštalski. Oskrbnik loškega gospostva Pavel Rasp je s Krištofom in njegovim bratom Moricem Puštalskim leta 1510 prišel v spor zaradi paše, lova in ribolova. Puštalski je bil v sporu tudi z loškimi meščani, saj si je ob gradu uredili zelenjavni vrt in drevesnico ter jih obdal z ograjo, ki so jo Ločani, ki so tam pasli, podrli.⁵

Na gradu Divja Loka pa je bil gradiščan Boltežar Siegesdorf (vsaj od leta 1504 do 1508), verjetno tudi leta 1511, v času potresa, od leta 1509 je opravljal še delo kaščarja.⁶ Oba gradova sta bila grajena iz mogočnih zidov in sta v svoji večstoletni zgodovini odigrala pomembno obrambno vlogo. Grad Divja Loka in stolp na Kranclju sta bila v potresu močno poškodovana, zato ju je freisinški škof Filip ukazal opustiti in podreti. Ker sta bila Stari grad in Zgornji stolp porušena, sta iz vrste vodilnih loških nameščencev odpadla oba tamkajšnja gradiščana. Gradova pa sta v začetku 16. stoletja z uveljavljanjem strelnega orožja tudi sicer postopoma začela zgubljati svoj obrambni pomen in bi ju verjetno, ne glede na potres, slej ko prej opustili. Ko je Zgornji stolp na Kranclju, in s tem tudi gradiščan, izgubil svojo funkcijo, so prenehali tudi spori med njim ter loškimi meščani.

Potres je zadel deželo v težkih časih. Tri leta pred tem se je začela vojna z Benetkami, ki je Kranjski naložila visoka finančna in človeška bremena, trgovina je obstala, obenem so beneške čete že leta 1508 prestopile kranjske meje. Te dogodke je živo opisovala pesnitev v kapeli svete Trojice.⁷ Kapelo je leta 1513, v

5 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 214.

6 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 150.

7 Pesnitev je objavil A. Dimitz v MHVfK, 1864, str. 87.

svoji hiši na Mestnem trgu, v zahvalo po prestanem potresu, dal zgraditi loški meščan Volbenk Schwarz. Razmeroma dolga latinska pesnitev v 51 heksametrih, še v poznosrednjeveškem stilu, opisuje dogodke, ki so zadeli deželo in mesto. Ta pesnitev predstavlja neke vrste verzificirano kroniko dogodkov v tem obdobju. Nastala je kmalu po zadnjem dogodku, ki ga omenja, to je obnovi loškega gradu leta 1516. Na to lahko sklepamo tudi zato, ker je v njej škof Filip omenjen kot mladenič (*«vir iuvenis»*).⁸ Vsebina je naslednja: *»Leta 1511, blizu koncu meseca marca, je tresenje zemlje povzročilo veliko škodo v mestih, na številnih cerkvah in stolpih, veliki loški grad se je v celoti porušil, močno je podrlo tudi grad Polhov Gradec, na Kranjskem je v mestih podrlo veliko hiš, še bolj je porušilo obzidje Gorice, ter podrlo kapele v visokih gorah. Zlo je v teh časih zadelo vso Kranjsko, številne je nenadoma usmrtil kužni zrak (epidemija kuge), hlad je uničil pridelke, sneg je pomladi uničil sadike, za povrh so pšenico poleti požrle miši, posledica je bila mučna lakota. Avstrijski cesar je ponosno brez miru bil trde bitke beneške vojne. V vojni vihri je želel obkoliti gradove in mesta francoski kralj, ki je napadal. Huda vojna je uničevala in prelivala kri pogumnih. Ljudstvo pa so stiskali neznosni davki, zaradi njih se je verolomna kmečka gmajna povezala zoper gospodo. Toda uporniki so bili premagani in doletela jih je pravična kazen, ene je zadela smrt v boju, druge so za kazen pobili ali razčetrili, domačije pa požgali, če niso plačali kazenskega davka. Z jokom in tožbo so preklinjali bridko usodo, in z žalostjo v srcu je prenašal podložnik kazen, čeprav ga je doletela po pravici. Potem je bil ponovno zgrajen loški grad, ki ga je po potresu šestnajstega leta (1516), obnovil grof Filip palatinski, renski, vojvoda bavarski, freisinški škof, ki ima za to obnovo največ zaslug, ki je mogočen, moder mlad mož, v vseh ozirih hvalevreden prelat, ki naj mu Bog nakloni še dolgo življenje in bo milostljiv po njegovi smrti.«*⁹

Pesnitev v kapeli tako našteva nesreče, ki so zadele deželo in Škofjo Loko: potres (1511), kugo (1510–1512), hudo zimo, mišjo nadlogo, lakoto, omenja beneško vojno (1508–1516), opisuje kmečki upor (1515) in se končuje v letu 1516, z obnovo škofjeloškega gradu in hvalnico freisinškemu škofu Filipu. Najverjetneje je pesnitev dal zapisati prav Volbenk Schwarz, v spomin na dogodke, ki jih je doživel zadnja leta in kot zahvalo ter hvalnico škofu Filipu.¹⁰

Kriza se je na Kranjskem začela leta 1508, ko je izbruhnila beneška vojna. Potres se je zgodil sredi najhujše vojne vihre, potem ko je vojna že izčrpavala deželo. Potresu pa so se pridružile še druge tegobe; vojaki so iz Italije na Kranjsko prinesli kugo, slabe letine so botrovale lakoti, vse slabše gospodarsko stanje v deželi pa je pripravljalo kmečki upor (1515).

8 Simoniti, *Humanizem na Slovenskem*, str. 47.

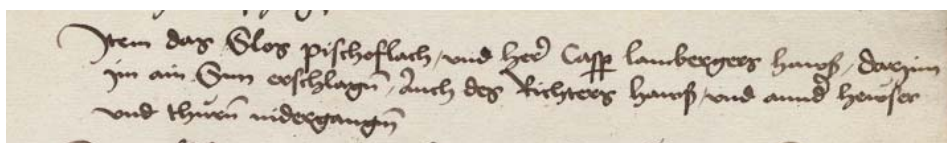
9 Vsebina pesnitve je povzeta po glavnem smislu in ni dobesečen prevod.

10 Žontar, Ločan Volbenk Schwarz, str. 32.

Potres in Škofja Loka

Škofja Loka je bila v potresu močno poškodovana. Le redke so bile stavbe, ki niso bile razmajane in vsaj delno podrtе. Največ škode sta naredila potresna sunka 26. in 28. marca 1511.¹¹ Potres je v Loki prizadel tri gradove: Loški grad, grad Divjo Loko (Stari grad pod Lubnikom) in utrjeni stolp na Kranclju. O tem, da je bil uničen loški grad, številne mestne hiše in mestni stolpi je že nekaj dni po potresu v poročilu o škodi, ki jo je povzročil potres na Kranjskem, Goriškem in v Furlaniji, pisal cesarskemu zakladniku Pavlu pl. Liechtensteinu, sicer tudi njegovega sorodniku, kranjski deželni vicedom Jurij pl. Egkh. O Škofji Loki je zapisal: »... *prav tako (se je podrl) grad Škofja Loka in hiša nekdanjega loškega oskrbnika Gašperja Lambergarja v kateri je umrl njegov sin. Tudi hiša gospoda sodnika in druge hiše ter stolpi so se usuli ...*«. ¹² Potres je močno prizadel tudi mesto. Porušeni sta bili hiši mestnega sodnika Jakoba Nagliča in hiša nekdanjega loškega oskrbnika Gašperja pl. Lambergarja (ki ga je odstavil škof Filip, leta 1508). Poškodovane so bile tudi druge mestne hiše, med njimi Homanova hiša. Poškodovana naj bi bila tudi samostan klaris¹³ ter mestno obzidje. Domnevno naj bi bila po potresu leta 1511 na Mestnem trgu podrti in opuščena tudi gotška stavba starega loškega komunara.^{14, 15}

Zapisi govorijo predvsem o podrtih pomembnih stavbah in domovanjih bogatih meščanov, a sklepamo lahko, da je bila poškodovana večina mesta, čeprav so zanj poročila o škodi skopa. Iz drugih poročil lahko še razberemo, da je bila podrti večina mestnih streh in se je del meščanov preselil iz mesta.¹⁶ Potres je razmajal tudi Staro Loko, o tem nam pričajo prezidave, ki so datirane v začetek 16. stoletja. ¹⁷

Del pisma kranjskega deželnega vicedoma Jurija pl. Egkha, ki ga je napisal med 28. marcem in 2. aprilom 1511, cesarskemu zakladniku Pavlu pl. Liechtensteinu, ki se nanaša na posledice potresa v Škofji Loki. (*Bayerische Staatsbibliothek, Codex, Cbm 1585, fol. 223*)

11 Glej Košir - Ceci, Potres 26. marca 1511, str. 90–104.

12 BayStB, Codex, Cbm 1585, fol. 223.

13 Simonič, Spominski plošči, str. 209.

14 Komun je bil na mestu današnje samopostrežne trgovine na Mestnem trgu.

15 Zgodovinske skrivnosti rastejo iz tal – Pomembna odkritja ob tisočletnici Škofje Loke, *Dnevnik*, 17. 5. 1973.

16 BayHStA, Freising, HL-4, fasc. 42, sveženj 216.

17 Sedej Ivan, Stara Loka.

V potresu je bila poškodovana tudi kašča, v kateri je imelo loško gospostvo precej veliko zalogo raznovrstnega žita. Da so bile kašče tiste pomembne zidane stavbe, ki so se v potresu leta 1511 pogosto porušile, nakazuje besedilo kranjskih deželnih stanov iz aprila 1511, ki govori o škodi zaradi v potresu zasutega žita.

Domnevamo lahko, da so bila žitna skladišča v grajski kašči konec marca še relativno polna. Kaščar je od loških podložnikov pobiral dajatve v žitu, ga spravil v kaščo in nato prodajal, in sicer običajno od februarja ali marca dalje, ko so bile razmere za prodajo najbolj ugodne. Glavni kupec žita so bili poleg fužinarjev loški meščani. Na to, da je v loški kašči zasulo žitne zaloge, kaže tudi omemba v pismu loškega oskrbnika Pavla Raspa škofu Filipu. Rasp je pismo napisal v Loki, januarja 1512, ter v njem poudaril, da *»mesto zaradi potresa trpi lakoto«*.¹⁸

V potresu je v Loki dokumentirana le ena smrtna žrtev (sin Gašperja plemenitega Lamberga). Lamberg pa je bil viden kranjski plemič, zato se je to zdelo vredno omembe kranjskemu deželnemu vicedomu Juriju pl. Egkhu v njegovem poročilu, ki se je nanašalo na celotno Kranjsko in sosednje dežele. Lamberga tudi večkrat srečamo v Egkhovi družbi na stanovskih sestankih v Ljubljani. Zato v mestu ni mogoče izključiti tudi drugih, *»manj imenitnih«* smrtnih žrtev in ranjenih, ki niso našli svojega mesta v tudi sicer redkih ohranjenih poročilih.

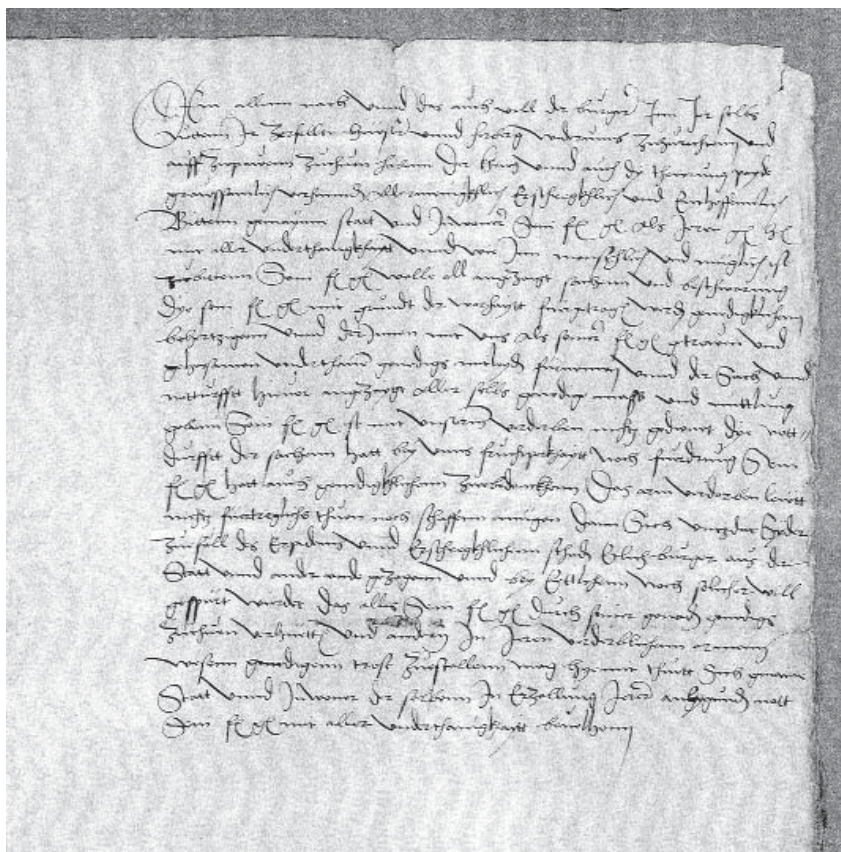
Čeprav je bilo mesto močno razmajano in je potres usodno zaznamoval njegov nadaljnji razvoj, pa ne moremo trditi, da naj bi potres Škofjo Loko porušil do temeljev oziroma, da so bile povsem uničene vse kamnite stavbe v mestu. Vsaj dve veliki zgradbi v mestu to trditev ovržeta. Prva je krasna cerkvena ladja cerkve sv. Jakoba, zgrajena leta 1471, ki jo je leta 1485 pohvalil tudi svetovljanski popotnik Paulo Santonino. Kdo je bil kamnoseški mojster ni znano, a cerkvena ladja je potres leta 1511 vzdržala.¹⁹ Druga stavba je kamniti most čez Selško Soro, ki je bil zgrajen leta 1381. To pa ne spremeni dejstva, da je potres Loko močno razmajal in v mestu, ki je bilo že zaradi vojne gospodarsko v slabem stanju, razmere še močno poslabšal. Da se je stiska pozimi 1511/1512 stopnjevala, nam opisujeta v pismu, ki sta ga 20. januarja 1512 pisala škofu Filipu, loški oskrbnik Pavel Rasp in kaščar Boltežar Sigesdorf. Pišeta, da so mestu *»uničujejočo škodo povzročili (beneška) vojna, smrt (kuga) in potres, ki je uničil hiše ter povzročil pomanjkanje hrane«*. *»Mesto je zato opustelo in je v negotovosti, kdaj se bodo te nadloge po božji volji prenehale.«*²⁰ Ne smemo pozabiti, da so bili popotresni sunki celo leto 1511, obnem se je vojna na kranjskih deželnih mejah proti Benetkam povsem razplamtela, kuga pa je dosegla tudi Loko. Zato sta Rasp in Sigesdorf opozorila, da vse navedeno za loško gospostvo in mesto pomeni tudi dodatno in izjemno veliko finančno obremenitev.

Iz več pisem, ki so bila iz Loke poslana freisinškemu škofu Filipu, od januarja

18 BayHStA, Freising, HL-4, fasc. 42, sveženj 216.

19 Štukl, Iz zgodovine cerkve sv. Jakoba, str. 49.

20 BayHStA, Freising, HL-4, fasc. 42, sveženj 216. Pismo na dan sv. Sebastijana in Fabijana 1512 (20. januar).

Del instrukcije o težkem položaju, v katerem se po potresu nahaja Škofja Loka, ki so jo sestavili loški mestni sodnik, mestni svet in meščani, loškemu someščanu Tomažu Puslu, da jo je kot njihov odposlanec izročil freisinškemu škofu Filipu; januar 1512.
(Bayerisches Hauptstaatsarchiv, Freising, HL-4, fasc. 42, sveženj 216)

do marca 1512, je razvidna težka situacija mesta po potresu. Istočasno, ko sta škofu Filipu pisala oskrbnik loškega gospodstva Pavel Rasp in loški kaščar Boltežar Sigesdorf, so se nanj obrnili tudi meščani Škofje Loke.

20. januarja 1512 so škofu skupaj z meščani pisali loški mestni sodnik in mestni svet.²¹ Pismu so dodali instrukcijo, s katero je šel po pooblastilu loških meščanov k škofu Filipu njihov someščan Tomaž Pusel, da mu iz prve roke poroča o mestni stiski in se nanj obrne s prošnjami. Iz instrukcije, ki so jo Tomažu Puslu sestavili loški meščani, je razvidno, da meščani sporočajo škofu, da je potres povzročil preteklo leto v deželi Kranjski, še posebno pa v Škofji Loki, nepopravljive posledice. Podrlo se je veliko stavb. »Povzročil je tako uničenje, da

21 BayHStA, Freising, HL-4, fasc. 42, sveženj 216. Richter, Rätte und Gemein zu Bischoffflagkh.

to ni za povedati in se ne da popraviti», so zapisali. Vse to je videl tudi dvorni mojster škofa Filipa. Zato meščani škofa ponižno prosijo, da dovoli siceršnji mestni davek in sodni denar v višini 40 mark porabiti pri obnovi mesta. »Ta denar bi meščani porabili zaradi stiske in nuje z največjo zavzetostjo pri gradnji obzidja, gradnji in obnovi in utrjevanju mesta. Tega pa meščani in prebivalci mesta finančno sami ne zmorejo, saj so utrpeli precejšnjo škodo tudi z dolgotrno vojno in visokimi stroški za hrano. To in preteklo leto je bilo veliko pomanjkanje žita, ki se iz dneva v dan bolj draži. Povsod se širi revščina in lakota, tudi med meščani. Meščani in drugi prebivalci mesta (mišljeni so plemiči in drugi, ki so živeli v mestu, vendar niso bili meščani; op. p.) morajo še pozidati svoje porušene hiše in popraviti podrtje strehe. Nekateri ugledni meščani so se zaradi potrebe in velike škode, ki je nastala, iz mesta preselili. Meščani in drugi mestni prebivalci Škofje Loke se zato obračajo na škofa s prošnjo v stiski, ki so jo iskreno in po resnici predstavili, saj obnove zaradi revščine ne bodo zmogli, za pomoč, zaščito in tolažbo.«²²

Oskrbnik loškega gospostva Pavel Rasp, ki je bil obenem tudi kranjski deželni upravitelj, je po potresu najbrž še vedno uradoval v loškem gradu, saj je 15. aprila 1511 pisal iz Loke kranjskemu deželnemu pisarju in mu poslal instrukcijo kranjskih deželnih stanov za odposlanca na cesarski dvor Žigo Mordaksa. Nenazadnje pa so imeli tudi deželnostanovski uradi v Ljubljani zaradi potresa veliko težav, saj je bila stanovska palača v Ljubljani v potresu 1511 tako močno poškodovana, da ni bila več primerna za bivanje.²³

Beneška vojna (1508–1516) – velika vojna 16. stoletja

Beneška vojna, v katero so se vpletla kraljestva vse od Anglije do papeške države, je še posebno močno prizadela (poleg beneških ozemelj in drugih severno italijanskih držav) tudi Goriško, Kranjsko in Tirolsko ter druge dedne habsburške dežele. Oboroževanje in priprave na vojno so se začele že leta 1507. Že v tem letu je Kranjska prispevala precejšnje zneske za oboroževanje. Kranjski stanovi so cesarju zaradi priprav na vojno v tem letu odobrili oklepne konjenike in pešce (enega konjenika in štiri pešce od 100 funtov imenjske rente). Za oborožitev vojakov je Kranjski deželni vicedom v letu 1508 od Fuggerjev prevzel 500 pušk.

Habsburžani so vojno poimenovali »Beneška vojna«, Benečani pa »vojna cambrayske zveze« (bellum Cameracense). Prerasla je v evropsko vojno, ki je bila največja vojna 16. stoletja (če odštejemo ponavljajoče spopade s Turki). Značilnosti te vojne sta bili nezanesljivost zavezništev ter podivjanost sodelujočih vojsk.²⁴ Na to značilnost vojne so vplivale množice vojaških najemnikov, ki so se borili za (dobro) plačilo in tudi (dober) plen. Najemniško vojsko, ki se je borila na vseh

22 BayHStA, Freising, HL-4, fasc. 42, sveženj 216.

23 ARS, AS1, Deželni stanovi za Kranjsko, fasc. 207, pag. 378.

24 Wiesflecker, *Kaiser Maximilian I.*, IV. del, str. 468.

straneh, so sestavljali predvsem pešci in lahka konjenica. Za razliko od najemnikov pa so kranjsko deželno plemiško vojsko sestavljali predvsem konjeniki. Ko se je vojna razmahnila in ogrozila deželo, je ta mobilizirala in oborožila tudi del kranjskih podložnikov.

Vojna je imela hude gospodarske posledice za naše dežele, ne le zaradi visokih vojaških stroškov in neposrednega angažiranja dežele Kranjske in deželanov, ampak tudi zaradi vojnih pustošenj, ki niso prizadela le Benečije, Furlanije in Goriške, ampak tudi celo Istro, Kras in ozemlja vse do Postojne. Še posebno hud udarec je predstavljal zastoj trgovine z Italijo in jadranskimi pristanišči (vključno s Trstom, istrskimi pristanišči in Reko). Vse naštetu je veljalo tako za mesto Škofjo Loko kot za loško gospostvo. Zastoj trgovine ni povzročil škode le meščanom, ampak tudi kmetom, saj jim je kmečka trgovina predstavljala pomemben del dohodka. Beneška vojna je še posebno močno prizadela trgovino na daljavo. Kako močno je vojna ohromila trgovino, nam pričajo na primer podatki o mitnini v Žireh. Pred vojno je bila najemnina za mitnino do 750 solidov, leta 1513 pa je bil dohodek od mitnine le 240 solidov; podobno je bilo z mitnino v Selcih.²⁵

Kmalu po izbruhu vojne, februarja leta 1508, na tirolski meji, so se vojaški spopadi razvneli tudi na mejah Kranjske. Kranjsko deželno plemstvo je razglasilo oboroženo pripravljenost, saj je deželi pretila neposredna vojaška nevarnost. Loško gospostvo je na zahodu mejilo na ozemlja Beneške republike, ki je imela takrat v posesti Idrijo z rudnikom, Tolminsko in Bovško. Zato je bilo loško gospostvo takoj neposredno vpleteno v vojno. Del loškega prebivalstva, ki je bil na meji, je moral biti po začetku vojne v letu 1508, zaradi preprečevanja beneškega napada, dan in noč na straži. Vojaške operacije so segle iz neposredne bližine tudi na ozemlje loškega gospostva. Habsburška vojska je zasedla Idrijo kmalu po začetku spopadov, vsekakor pa pred 10. aprilom 1508, ko je cesar odredil zaplembo beneških deležev v idrijskem rudniku. A ne za dolgo.²⁶

Razmere na Goriškem in v Istri, kjer je vrhovno poveljstvo prevzel cesarjev sorodnik vojvoda Erik Brunsviški (Braunschweig), so se zgodaj spomladi močno zaostrole. Cesarska vojska je 2. marca 1508 doživela popoln poraz v dolini Cadore, kjer je v bojih sodeloval tudi znaten del konjenikov in pešcev s Kranjske.²⁷ Benečani so po tej zmagi vojaške sile usmerili v napad proti vzhodu, predvsem na Trst, Gorico in Istro. 10. aprila 1508 so Benečani zavzeli Krmin, 14. aprila dobro utrjeni Pordenone, 17. aprila so zavzeli Gorico in po nekaj dneh obleganja še njen grad. 25. aprila 1508 so bili Benečani že v Vipavi in Postojni. Vipavo je uspelo cesarskim silam v hitrem protinapadu ponovno zavzeti, a ko so prišle beneške okrepitve, so se morali umakniti. Beneške čete so Vipavo oropale in pobile preostale prebivalce. Benečani so obenem zasedli tudi Štanjel in Senožeče ter številne gradove, med njimi Devin, Prem, Branik, Vogrsko itd. Nekatere, kot Prem,

25 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 221.

26 Verbič, *Deželnozborski spisi*, str. 41.

27 Dimitz, *Geschichte Krains*, str. 10.

Šilenberk in Kršan, so požgali in izropali. Bernhard Raunach in Krištof grof Frankopan sta sicer s svojim moštvom pri Premu porazila beneško enoto, ki je štela okoli 200 mož, in ponovno zasedla grad. Pri tem je Frankopan ujel beneškega plemiča Jeronima Savorgnana.²⁸ A cesarski poraz je bil očiten. Obstajala je bojazen, da bi Benečani vdrli še globlje na Kranjsko, Koroško in Tirolsko in v kratkem bi bila lahko ogrožena tudi Ljubljana. Vendar so se Benečani najprej osredotočili na Trst in Istro. Trst je Bartolomeo d'Alviano z beneško vojsko zasedel 6. maja, 19. maja še habsburško Istro in Pazin, 26. maja pa so beneške ladje priplule pred Reko in jo zasedle skupaj s Trsatom. Junija so Benečani zasedli še idrijski rudnik in bili ponovno na mejah loškega gospostva. Premirje je bilo za cesarja edina pot iz usodnega položaja. Mir je bil sklenjen 6. junija 1508. Ozemeljski status quo je ostal. Za Habsburžane je bil najhujši udarec izguba Trsta.

Vojna ni obšla Škofje Loke in loškega gospostva ter je močno poslabšala gospodarski položaj tako meščanov kot tudi podložnikov. O razmerah v loškem gospostvu v prvem letu vojne nam veliko pove pismo, ki so ga poleti 1508 poslali freisinškemu škofu Filipu kmetje iz Žirov, Poljan in Selc. Takoj po izbruhu vojne so bili zaradi nevarnosti beneškega upada prisiljeni dan in noč stražiti na meji loškega gospostva. V pismu so se močno pritožili tudi nad takratnim loškim oskrbnikom Gašperjem pl. Lambergom. Deželni davki so se zaradi vojne povečali, tako je Lamberg leta 1508 od loških podložnikov zahteval, da v osmih dneh plačajo 60 beneških soldov davka od vsakega grunta. Če tega ne bodo storili, naj bi kranjski deželni glavar postavil na loško gospostvo tisoč najemnikov. To je bila huda grožnja, saj bi vzdrževanje take vojske stalo veliko, obenem pa so bili najemniki znani po ropanju in nasilju. Loški podložniki so Gašperju Lambergu zamerili še druge stvari, saj je v prvi polovici leta 1508 – najverjetneje kmalu po začetku vojne – izvedel napad na beneško ozemlje, v katerem so bili prisiljeni sodelovati tudi kmetje. Stroške vojaškega pohoda, ki je trajal od osem do deset dni, so morali sodelujoči kmetje kriti sami.

Poleg tega se je loškim podložnikom zaradi vojne močno povečala gradbena tlaka pri utrjevanju vojaških postojank. Poleg utrjevanja loških gradov in Škofje Loke so morali z opravljanjem tlake sodelovati tudi pri utrjevanju ljubljanskega gradu in Ljubljane. Utrjevanje Ljubljane so imeli loški podložniki za povsem odvečno, saj so imeli dovolj dela že z utrjevanjem Škofje Loke. Višji davki pa so podložnike udarili še toliko bolj, saj so se njihovi prihodki zmanjšali. Kot so se pritožili kmetje iz navedenih vasi, niso nič več zaslužili s trgovino, ker so bile ceste zaradi vojne zaprte.²⁹ Beneški vojaki pa so upadali tudi na ozemlje loškega gospostva in del poljanskega ozemlja temeljito opustošili; v Leskovicah so požgali vseh sedem gruntov in v Ledinah skoraj povsem uničili šest domačij.³⁰

28 Paschini, *Storia del Friuli*, str. 203; Nared, *Dežela – knez – stanovi*, str. 107; Verbič, *Deželnozborski spisi*, str. 18; Dimitz, *Geschichte Krains*, str. 10; Gruden, *Zgodovina*, str. 302.

29 BayHStA, Freising, HL-4, fasc. 45, sveženj 252.

30 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 129.

Freisinški škof Filip do kmečkih pritožb očitno ni ostal ravnodušen. Svojim odposlancem je naročil, naj oskrbnik in kaščar sicer pobereta davke pri podložnikih, a naj bosta pri tem čimbolj obzirna.³¹ Obenem je škof Filip še istega leta (1508) zamenjal pri podložnikih nepriljubljenega Gašperja Lamberga in namesto njega za oskrbnika loškega gospostva imenoval Pavla Raspa, ki je to funkcijo opravljal do smrti leta 1524. Pavel Rasp je prišel na Kranjsko leta 1501, z Bavarske, na poziv cesarja Maksimilijana I., ki ga je imenoval za kranjskega deželnega upravitelja. Leta 1510 je od cesarja Maksimilijana I. prejel tudi delež pri idrijskem rudniku živega srebra.

A vojna se je leta 1508 šele začela, saj je bilo premirje kratkotrajno. Benetke so slavile, a spregledale nezadovoljstvo Francozov. V cesarju je beneško bahanje z zmago zbudilo sovraštvo in željo po maščevanju, zato je potreboval nova zavezništva. Na nizozemsko-francoski meji (v Cambrayu) je bila oblikovana protibeneška koalicija. Glavni nosilci zveze so bili francoski kralj, cesar in papež Julij II.

Beneška vojna (1508–1516): spopad francoskih in beneških čet.
(Österreichisches Nationalbibliothek - Bildarchiv, Dunaj)

Cambraiško zvezo (ligo) proti Benetkam so poleg cesarja Maksimilijana I. in Francije podpisali tudi papeška država, Angleži, Aragon, Ogrska in drugi. Tajno pogodbo je cesar podpisal 26. decembra 1508. Konec leta 1508 se je ponovno začelo splošno oboroževanje in zbiranje čet na vseh straneh. Novembra 1508 se je cesar z deželnimi stanovi Kranjske, Koroške in Štajerske v Murzzuschlagu pogajal o vojaški pomoči. Marca 1509 so se stanovi v Salzburgu s cesarjem dogovorili o odobritvi vojaških sil za vojno. Po pogajanjih so stanovi pristali, da odobrijo oklepne konjenike in pešce (od 200 funtov rente odobrijo enega oklepnega konjenika in dva oborožena pešca za štiri mesece vojskovanja). Poleg tega se bodo iz vsake dežele pohoda udeležili deželni glavar in dva deželna vojna svetnika. Stanovi pa niso odobrili plačila tujih najemnikov, ki bi bolj ustrezali hitremu vojskovanju, kar je želel cesar, saj so imeli pred očmi nevarnosti plenjenja, ki bi jo za deželo predstavljali tuji najemniki. Način, da so se deželani sami udeležili vojaškega pohoda, je obenem dvigal samozavest deželnih stanov.³²

Francozi so začeli z vojaškim pohodom proti Benetkam aprila 1509. Z 20.000 pešci in 2.000 konjeniki so hitro prodrli do Gardskega jezera. 14. maja 1509 so se francoske čete pri Agnadellu spopadle s približno 30.000 beneškimi vojaki. Benečani so bili tako hudo poraženi, da so v Benetkah kar onemeli.³³ Cesar je kljub temu, da še ni imel zbrane dovolj vojske in denarja, zaradi francoskih zmag ukazal vojaškemu poveljniku Juriju pl. Liechtensteinu, naj začne z vojaškim pohodom. Komaj 10.000 pešcev (največ Tirolcev) in 1.500 konjenikov je 1. junija prestopilo mejo med Tirolsko in Benetkami ter 2. in 3. junija brez boja zasedlo Verono, Vicenzo in Padovo.³⁴

Na vzhodnem bojišču je poveljujoči vojvoda Erik Brunsviški vojsko razdelil na tri dele; enemu delu je poveljeval sam, poveljstvo nad drugim delom je izročil Krištofu grofu Frankopan, nad tretjim pa ljubljanskemu škofu Krištofu pl. Ravbarju, kranjskemu glavarju Ivanu pl. Turjaškemu in Marku Sittichu, poveljniku tirolskih najemnikov. Med poveljniki sta bila tudi kranjski vicedom Jurij pl. Egkh in Hans pl. Raichenburg, kot štajerski konjeniški praporščak je sodeloval Žiga pl. Herberstein. Četam je primanjkovalo ljudi, zato so manjkajoče najemnike skušali nadomestiti s kmeti, ki pa so le neradi šli na bojišče. Pod vtisom hudega poraza so se Benečani odločili, da cesarskim silam predajo Trst, Gorico, Reko, Pazin ter avstrijsko Istro, saj so svoje sile potrebovali za obrambo Benetk. Habsburške enote so tako v začetku junija 1509 z lahkoto zasedle te kraje. Krištof Frankopan je zasedel Devin in Pazin, vojvoda Brunsviški pa z 2.000 možmi Feltre in Belluno. Kranjska konjenica je prišla pred Tržič - Monfalcone, a ga je zaman oblegala. Tudi Marko Sittich je bil z vojsko 11. junija pred tem mestom. Nato je Benečane zasledoval do Vidma ter zasedel Krmin in rožaški grad ter ga neusmiljeno požgal. Krištof Frankopan je zasedel grad Novi Grad pri Ilirski Bistrici in zajel beneško

32 Dimitz, *Geschichte Krains*, str. 12.

33 Wiesflecker, *Kaiser Maximilian I.*, IV. del, str. 46; Kretschmayr, *Geschichte*, str. 427 sl.

34 Wiesflecker, *Kaiser Maximilian I.*, IV. del, str. 52.

posadko. Grad Rašpor (Rasspurg) je bil po treh dneh obleganja, ob pomoči enot Krištofa Ravbarja, prisiljen k vdaji, ob dogovoru, da lahko branilci utrdbo zapustijo in se umaknejo skupaj z imetjem. Del cesarske vojske je neusmiljeno pustošil po podeželju, vse do Ogleja. 15. junija 1509 je Trst ponovno prisegel zvestobo Habsburžanom, Benečani pa so še branili Videm in Čedad. Slednjega je začel oblegati Brunsviški. Postavil je 17 topov, poskusil je trikrat zasesti mesto, a se mu to ni posrečilo. Cesarske sile so Čedad pod poveljstvom Frankopana skušale zavzeti še 1. avgusta 1509. Obleganje Vidma in Tržiča - Monfalcona konec julija in Čedada je bilo za cesarske sile neuspešno. Avgusta so cesarske sile pod vodstvom koroškega deželnega glavarja Vida Welzerja zavzele Kluže pri Bovcu. Bovčani so z navdušenjem sprejeli cesarsko vojsko, ki je prišla po dolini Soče. V začetku septembra je cesarska vojska zasedla še Tolmin,³⁵ kjer je zajela tri beneške grajske poveljnike. Benečani so skušali s sočasnim napadom na Krmin preprečiti zasedbo Tolmina, a so bili neuspešni. Najkasneje v teh vojaških operacijah so cesarske sile zasedle tudi Idrijo. S tem je idrijski rudnik dokončno prišel pod habsburško oblast. Zaplenjene benečanske deleže je cesar podelil ljubljanskemu škofu Krištofu Ravbarju, deželnemu glavarju Ivanu pl. Turjaškemu, bratoma Gašperju in Žigi pl. Lambergu in drugim. Delež pri rudniku si je uspel pridobiti tudi loški meščan in svetnik cesarja Maksimilijana I. Volbenk Schwarz.³⁶

Vojaški zagon cesarskih sil ni bil velik, saj so enote zdesetkale bolezni, pestila jih je slaba oskrba. Vojvoda Brunsviški se je z enotami usmeril naprej proti Bolzanu. Nadaljnje osvajanje je onemogočilo pomanjkanje denarja in vojakov, tudi kmetje, ki so jih vpoklicali za boj proti Benečanom, so postali neposlušni.³⁷ V pohodu se je odlikoval triindvajsetletni Žiga pl. Herberstein, kasnejši učenjak in predvsem znani diplomat ter avtor Moskovskih zapiskov.

Obenem je na evropskem diplomatskem polju raslo splošno nezaupanje vseh proti vsem. Ogrski kralj ni želel napasti Beneške Dalmacije, Ferdinand Aragonski se je, podobno kot papež Julij II., bal francoskega prodora v osrčje Italije. Benečani so potem, ko so se odrekli ozemljem, postali zaželeni zaveznik papeža, Špancev in Angležev, ki so želeli predvsem ustaviti nadaljnji prodor Francozov. Cesar pa je želel čim prej vzpostaviti povezavo med enotami v Veroni in Padovi s cesarsko vojsko na soški meji v Furlaniji in Gorici, vendar so bile cesarske sile prešibke. 17. julija 1509 je beneška vojska zasedla Padovo. Poskusi cesarski sil, da bi v obleganju, ki je trajalo do 1. oktobra 1509, ponovno zasedli mesto, so bili kljub velikim žrtvam neuspešni.³⁸

Cesar je zato vojvodi Brunsviškemu ukazal, naj zbere sile in prodre proti zahodu ter se pridruži glavnim silam. A šibke enote iz habsburških dednih dežel niso bile pripravljene zapustiti meje, da bi se pridružile glavnini cesarskih sil.

35 Paschini, *Storia del Friuli*, str. 204–206.

36 Žontar, Ločan Volbenk Schwarz, str. 32.

37 Dimitz, *Geschichte Krains*, str. 13.

38 Wiesflecker, *Kaiser Maximilian I.*, IV. del, str. 56.

Ljubljanski škof Krištof Ravbar, ki je bil eden od vojaških poveljnikov, se je uprl, da bi sodeloval pri zahtevanem pohodu. Škof Ravbar je imel velik ugled, tako na cesarskem kot papeškem dvoru. V beneški vojni je bil najprej vojaški poveljnik, kmalu pa je postal vrhovni vojni komisar.

Cesarski napadi proti Gradiški, Vidmu in Maranu so propadli. Benečani so oktobra 1509 z ladjevjem izvedli nepričakovani napad na Reko, jo zavzeli, obglavili ujetnike, požgali mesto, žene in otroke pa odpeljali v ujetništvo. Podoben poskus zavzetja Trsta je Benečanom spodletel. Čez Učko je v Istro prodrli beneški poveljnik Contarini in plenil po vaseh. Tam ga je skupaj z beneško četo potolkel Žiga Herberstein.

Habsburški vojaški pohod na vzhodu se je leta 1509 kmalu končal, saj so deželni stanovi odobrili vojaško pomoč le za štiri mesece in so se njihove enote začele umikati. Benečani so potem, ko so bili opogumljeni z zmago pri Padovi, napadli in ponovno osvojili Vicenzo. Francoske sile pri tem niso želele priti na pomoč cesarskim enotam. Kmalu za tem so padli v beneške roke še Bassano, Feltre, Belluno, delle Scale in ponovno Čedad. Tako cesarske kot beneške sile so na veliko izvajale taktiko plenilnih vpadov in pustošenj, ki so močno prizadeli tudi Istro.

Zima 1509/1510 je minila v diplomatskih aktivnostih vpletenih strani, pred izbruhom sovražnosti pomladi. Šele maja 1510 so cesarsko-francoski zavezniki ponovno začeli pomladne vojaške operacije, katerih cilj je bil zavzetje Padove in Trevisa. Cesarskim silam je 25. maja 1510 s francosko pomočjo uspelo zavzeti Vicenzo.

Tudi na vzhodnem bojišču ob Soči cesarske sile niso dosegle uspehov. Vojvodi Brunsviškemu tudi v letu 1510 ni uspel prodor v Furlanijo. Denarja za najemnike ni bilo. Cesarska vojska je tam štela komaj 4.000 pešcev in konjenikov. Denar za plačilo vojakov ni prihajal redno, tudi oskrba je bila slaba. Vedno znova so si morali pomagati s prisilnim vpoklicem kmetov. Pri tem je bila ena od glavnih skrbi obramba Trsta. Vojaške operacije so imele za posledico opustošenje ozemelj, te taktike sta se posluževali obe vojski. Izven mest in utrdb je bila le »puščava«. Najbolj je trpelo kmečko prebivalstvo.

V letu 1510 je Herberstein pregnal Benečane iz trdnjave Šilentabor nad Pivko. Nikolaj Ravbar, ki je bil habsburški glavar v Trstu, pa iz gradu Rašpor nad Buzetom.³⁹ Maja 1510 so beneški stratioti upadli mimo Novega gradu v Brkine, kjer so beneške enote napadli cesarski pešci pod poveljstvom Marka Sitticha.

Zaradi beneškega obleganja Verone je moral Brunsviški poslati 2.000 najemnikov in hrvaških huzarjev, in sicer preko Trbiža in zgornje Koroške ter Pustriške doline, za okrepitev tamkajšnjih enot, kar pa je storil s precejšnjim nezadovoljstvom. Neplačani cesarski najemniki so v Veroni ropali trgovine, cerkve in samostane. Kmalu zatem je Brunsviški zapustil mesto in bojišče, saj se mu

je iztekla pogodba. Vojni pa se je pridružila nova nadloga. Leta 1510 se je začela širiti kuga, ki so jo vojske zanesle tudi v Furlanijo in na Kranjsko. V Ljubljani je bilo zaradi epidemije hudo že leta 1510. Škofjo Loko tega leta epidemija še ni zadela, mestu pa se ji ni uspelo izogniti v naslednjem letu. Kranjski stanovi so se nad epidemijo kuge posebej pritoževali leta 1512.

Vzporedno z vojaškimi operacijami so potekala pogajanja. Marca 1511 se je Matej Lang, odposlanec Maksimilijana I., v Mantovi srečal z odposlanci Španije, Francije, Anglije, Škotske itd. Pavel pl. Liechtenstein je bil do uspeha tega srečanja precej skeptičen in pogajanja res niso prinesla uspeha.

Potres 26. marca 1511 je poškodoval precej krajev in utrdb na meji med obema vojskujočima stranema, v čemer sta obe videli priložnost za njihovo zavzetje, vojaški spopadi so se okrepili, a le v lokalnih okvirih in niso prinesli večjih sprememb. Cesarska vojska je napadla Gradiško, ki ji je potres močno porušil obzidje. 7. aprila 1511 je v Ljubljani zasedal kranjski deželni zbor. Ta je običajno zasedal enkrat letno, a v času beneške vojne tudi po večkrat na leto. Stanovi so odgovorili na cesarjevo zahtevo po 12.000 goldinarjih, ki jih je cesar potreboval za nadaljevanje beneške vojne v letu 1511. Kranjski stanovi opisujejo, da so že leta 1508, ko je prišel v deželo Erik Brunsviški, prispevali davek za vojno proti Benetkam, v višini 9.000 goldinarjev. Oboroževanje in spopadi so prinesli visoke stroške tudi v letu 1509. Vojni davek je znašal 14.000 goldinarjev, obenem so se stanovi skupaj s podložniki udeležili vojaškega pohoda in zasedli nekaj gradov in gospostev, med njimi Tolmin. Pri tem so imeli velike stroške tako stanovi kot tudi podložniki, veliko jih je v bojih izgubilo življenje. Podobno so se v letu 1510 bojevali z velikimi žrtvami plemiči in podložniki za cesarja na Goriškem. Dežela Kranjska je prispevala 9.000 goldinarjev davka. Težavam se je pridružila še vojna proti Turkom na Ogrskem. Kranjski stanovi so leta 1511 cesarja opozarjali, da je Kranjska, v primerjavi z drugimi deželami, z vojnimi davki neprimerno bolj obremenjena. Pri tem se ne upošteva, da sta bila Kras in Istra (ki sta kot priključeni spadala k Kranjski) v beneški vojni »do temeljev« opustošena, požgana in opustela. To leto (1511) je bilo še posebno nesrečno, saj se je žito neizmerno podražilo in je lakota zadela številne ljudi v deželi; ostri zimi pa je marca sledil še grozen potres. Nadalje so stanovi opozorili na veliko revščino, ki jo je potres le še povečal. Stanovi so zaključili, da tako velike vsote, kot jo cesar zahteva za vojno, obubožana dežela Kranjska ne zmore več.⁴⁰ Kljub vsem tožbam kranjskih deželnih stanov so ti na koncu vendarle popustili in odobrili cesarju Maksimiljanu 12.000 goldinarjev za nadaljevanje vojne z Benetkami. 4. julija 1511 je Pavel pl. Liechtenstein od kranjskih stanov že zahteval, da deželnemu vicedomu Juriju pl. Egkhu izročijo odobreno vsoto.⁴¹ Rast deželnih davkov je bila neustavljiva. 12. julija 1511 je v Ljubljani ponovno zasedal deželni zbor. Na njem so kranjski stano-

40 ARS, AS 1, Deželni stanovi za Kranjsko, fasc. 211; Verbič, *Deželnozborski spisi*, str. 47.

41 Verbič, *Deželnozborski spisi*, str. 53.

vi ponovno tožili, da revna dežela ne more zbrati tako velike vsote denarja zaradi vojne, smrti (kuge), potresa in slabe letine. Obenem so prosili cesarja, naj poleg pohoda na Benetke, ki ga načrtuje s severa Italije, pošlje vojaške okrepitve tudi na mejo pri Gorici, Krminu, Tolminu in Pazinu, da kranjskim deželanom obramba ne bo prepuščena na lastne stroške.⁴²

Večje vojaške operacije so se razvnele pozno pomladi 1511. Francozi so prodrli proti Bologni in mesto zavzeli 22. maja 1511. Do avgusta 1511 je cesarju vendarle uspelo zbrati dovolj finančnih sredstev, da je začel z vojaškimi pohodi. Jeseni je Maksimilijanu uspelo s cesarskimi silami zasesti celotno dolino Cadore. Združena vojska francosko-cesarskih zaveznikov je s približno 3.000 konjeniki in 10.000 pešci najprej osvojila Vicenzo. Francozi so se nato pod poveljstvom vojskovodje La Pelice usmerili proti Padovi.⁴³ Jurij pl. Liechtenstein in Krištof Ravbar, ki so jima bok ščitili Francozi, sta napredovala proti Furlaniji. Beneška vojska se je izogibala velikim spopadom in je brez boja zapustila večja mesta, kot so Pordenone, Videm in Čedad, ter se umaknila na črto Treviso–Padova, da bi zaščitila Benetke. Septembra je s 1.000 pešci v Gorico prišel Marko Sittich. Videm so cesarske sile zasedle 20. septembra 1511. Upravljanje mesta je prevzel ljubljanski škof Krištof Ravbar, tu naj bi se vzpostavil sedež oglejskega patriarhata.⁴⁴ Oktobra 1511 je tržaški škof Peter Bonomo, na čelu tržaških čet, dvestotih pešcev in dvestotih konjenikov, zasedel Muhov grad (Mokovo, Mocco), kjer se je predala beneška posadka. Cesarskim silam so se predale tudi beneške posadke v Socerbu, Ospu, Podpeči in tabor pri Dragi. Iz gradu Črni Kal je oktobra pregnal beneško posadko Krištof Frankopan. Frankopan je zavzel Rašpor in ga požgal. Cesarski sile so petnajst dni oblegale Gradiško in jo zavzele v naskoku. Tudi beneška vojska je bila že več mesecev brez plačila, kar je vplivalo na njeno slabo vojaško moralo. Poveljniki so slabo plačani cesarski vojski v zameno za plačilo dovolili splošno ropanje. Cesarska vojska je tako septembra in oktobra 1511 brez večjega navora zasedla celotno Furlanijo in gorske prelaze.⁴⁵

Razmere pa so se poslabšale na drugi meji dežele Kranjske. Med 22. in 28. avgustom 1511 je prišlo do silovitega turškega napada na Metliko in nekatere druge kraje na Dolenjskem. Turki so ropali in požigali ter kot običajno odpeljali številne, predvsem mlajše osebe. Turški oddelki so prodrli v notranjost Kranjske, vse do gradu Mehovo. Septembra je zato kranjski deželni odbor prosil vojaške komisarje v Gorici, naj zaradi nevarnosti turškega vpada na Kranjsko ne pokliče vsega plemstva k orožju v boju proti Benetkam.

Obenem se je poslabšal položaj za Francijo. 5. oktobra 1511 je prišlo do podpisa nove (»Svete«) zveze med papežem, Benetkami, Španijo in Švicarsko zvezo. Zvezi se je takoj zatem priključila tudi Anglija. Ko se je to razvedelo, so se

42 Verbič, *Deželnozborski spisi*, str. 55.

43 Wiesflecker, *Kaiser Maximilian I.*, IV. del, str. 87.

44 Paschini, *Storia del Friuli*, str. 210.

45 Wiesflecker, *Kaiser Maximilian I.*, IV. del, str. 83–87.

Francoske enote zaradi nevarnosti napada s strani Švicarjev na Milano v sredini oktobra umaknile proti zahodu. Cesarska vojska je na bojišču po umiku Francozov ostala sama, kar so kmalu izkoristili Benečani, ki so lahko ves svoj vojaški potencial usmerili v Furlanijo. Kranjska je bila od novembra spet na nogah. Novembra 1511 je prišel ukaz vrhovnega vojaškega komisarja Krištofa Ravbarja in drugih vojaških svetovalcev v Gorici in Furlaniji kranjskim stanovom zaradi vojaške in denarne pomoči. Decembra 1511 je sledil še poziv kranjskega deželnega glavarja Ivana Turjaškega in drugih cesarskih svetovalcev kranjskemu plemstvu, naj se v štirinajstih dneh zberejo, s čim večjim številom oboroženih konjenikov in pešcev, v Gorici ali Logatcu, zaradi obrambe Goriške pred Benečani.⁴⁶ Vojni, ki je bila na mejah dežele, se Kranjci niso mogli izogniti. Benečani so v novembru ponovno zasedli vse ozemlje, ki so ga izgubili čez poletje, z izjemo nekaj gorskih prelazov. V hudih stiskah in z zelo visokimi izgubami je uspelo kranjskim tako plemiškim enotam kot vojski oboroženih kmetov pred beneškimi napadi ubraniti Tolmin, Gorico, Gradiško in Trst.⁴⁷ Kranjske sile so bile v vojni leta 1511 močno angažirane, že pri pohodu v Furlanijo, še bolj pa konec leta pri obrambi mest pred beneškim protinapadom. Leta 1511 je kranjska dežela sama branila Trst, Novi grad (Neuhaus) in Rašpor, potem, ko so se umaknili Štajerci in Korošci. Rašpor so konec leta 1511 zasedle beneške sile in grad dokončno razdejale. Benečani so že drugič v vojni zasedli Reko in jo ponovno razdejali ter požgali.

Pod obzidjem šmartenske trdnjave v Goriških Brdih pa je bila beneška vojska poveljnika Marka Delfina poražena.

Točna poročila o tem, koliko loškega prebivalstva je bilo angažiranega v teh spopadih, ni, a nedvomno je to poleg finančnih bremen nosilo tudi del bremena vojaških operacij v moštvu. Loški oskrbnik Rasp in kaščar Sigesdorf sta 20. januarja 1512 škofu Filipu poročala, da so Benečani od Gradiške napadli z veliko silo s topovi in v več naskokih povzročili grozno škodo ter se umaknili, nato pa iznenada mesta ponovno zasuli s topovskimi krogli in obkolili. Poročata tudi, da je zato cesar Maksimilijan I. pozval kranjske deželane, da se njihov odbor s pooblastilom »*auf purificationen*«⁴⁸ zglesi v Gradcu na Štajerskem, kjer bodo razpravljali o tem, kako ubraniti Furlanijo ter o sklicu vojske, tudi za obrambo proti Turkom.

Na »*tag nach reminiscere*«⁴⁸ (dan po drugi postni nedelji) 8. marca 1512 sta loški oskrbnik Pavel Rasp in kaščar Boltežar Sigesdorf škofu Filipu poslala še podrobnejše poročilo o vojaških dogodkih in cesarskih zahtevah do dežele Kranjske ter loškega gospostva. Poročata, da bo zbor treh dežel Kranjske, Koroške in Štajerske v Gradcu in da cesar želi od dežel dobiti odobritev za šestmesečni vojaški pohod v Furlanijo proti Benečanom. Zato od dežel pričakuje, da od 200 funtov imenjske rente priskrbijo (ali plačajo) enega oklepnega konja in štiri pešce. Šestmesečno obdobje naj bi se začelo na dan sv. Jurija (23. april) 1512. Čas

46 Verbič, *Deželnozborski spisi*, str. 57–58.

47 Wiesflecker, *Kaiser Maximilian I.*, IV. del, str. 89.

48 BayHStA, Freising, HL-4, fasc. 42, sveženj 216.

Beneška vojna: Žiga pl. Herberstein kot zastavonoša štajerske konjenice pred Maranomom (1514). (*Rerum Moscoviticarum commentari*, NUK, Ljubljana, Rokopis R 6927)

za pohod naj bi bil primeren, ker naj bi bili Benečani po cesarjevem mnenju oslabljeni po porazih proti Francozom pri Breschi in Bergamu, obenem pa naj bi cesar skupaj s Francozi načrtoval napad na Padovo in Treviso, sta nadalje zapisala loški oskrbnik in kaščar. Zato naj bi se s pripravo pohoda proti Furlaniji mudilo. Kranjski deželni stanovi so že razpisali stroške za pohod, ki pa se naj ne bi prenesli na podložnike. Gospodstvo Škofja Loka je moralo za vojaški pohod v letu 1512 pokriti stroške za oborožitev in oskrbo osmih oklepnih konjev in triintridesetih pešcev. Teh osem oklepnih konjenikov je skušalo oborožiti loško gospodstvo samo, s čim manj stroški, medtem ko za pešce poročevalca nista videla druge

možnosti, kot da jih plačajo po dnevih. Zato škofa sprašujeta, na kakšen način naj gospostvo v tem »*tako ubogem*« in težkem času pokrije stroške oborožitve konjenikov in pešcev ter stroške pohoda – ali iz finančnih ostankov ali naj poberejo davek. Zato sta se po nasvet obrnila tudi k loškemu meščanu Volbenku Schwarzu, da bi gospostvo izvedlo oborožitev in oskrbo s čim manj stroški.⁴⁹

Februarja 1512 so o pomoči cesarju v vojni proti Benetkam stanovi Štajerske, Koroške in Kranjske razpravljali v Gradcu. Dežela Kranjska je v obdobju od leta 1507 do 1510 prispevala že 54.000 goldinarjev. Ne glede na slabo stanje, saj sta se leta 1512 razširili še kuga in lakota, so bili kranjski stanovi s stisnjenimi zobmi pripravljeni na nove žrtve in so leta 1512 odobrili novih 12.000 goldinarjev. Poleg tega se je kranjska vojska leta 1512 mesec dni bojevala proti Benečanom. Cesar pa ni bil več pripravljen pristati na pogoj, da odobreno vojaško pomoč ne sme uporabiti izven dežele.⁵⁰ Svoj delež je moralo dati tudi loško gospostvo. Leta 1512 je moralo tako postaviti 8 težkih jezdecev in 33 najetih pešcev – kranjska dežela pa je opozorila, da se to ne sme zgoditi na plečih podložnikov.⁵¹

Leto 1513 je bilo eno najtežjih let v vojni z Benečani. Vojna je finančno že močno izčrpala v vojno vpletene dežele, a mirovna pogajanja, zaradi nepopustljivosti vojskujočih se strani, spet niso prinesla rezultatov. Kljub še potekajočim mirovnim pogajanjem se je vojna nadaljevala tudi v letu 1514. Tega leta so cesarske sile začele napad še pred pomladjo. Januarja in februarja 1514 je cesarska vojska pod vodstvom Krištofa grofa Frankopana vodila velik napad na Benetke. Frankopanu sta se pridružila še kranjski deželni glavar Ivan pl. Turjaški in Žiga pl. Herberstein. Cesarska vojska je zavzela Videm (12. februar), Čedad (13. februar), Tržič - Monfalcone in celotno Furlanijo do Tilmenta. Le trdnjava Osoppo je cesarskim silam nudila odpor in se obdržala v beneških rokah. Marca so začeli Benečani protinapad, s 15.000 vojaki so še v tem mesecu porazili cesarsko vojsko pri Pordenonu in odbili napad cesarskih sil pri Piavi in Brenti. Cesarske sile niso mogle več obdržati Furlanije. Benečani so ponovno zasedli Videm, Venzona in Čedad. Le Maran, ki ga je cesar sicer okrepil z novimi enotami, a je trpel pomanjkanje hrane in vojaškega materiala, se je uspel obraniti pred beneškimi napadi, čeprav so Benečani zajeli poveljnika Krištofa Frankopana. Sam cesar naj bi bil pripravljen priti na Kranjsko in ji nuditi pomoč pri obrambi, kar pa mu je preprečila bolezen. Leta 1514 je kranjski deželni zbor za vojno proti Benetkam odobril 8.000 renskih goldinarjev, ker pa so Benečani napadli in oblegali Maran, je cesar pozval kranjskega deželnega glavarja Ivana pl. Turjaškega, naj gre na pomoč obleganemu mestu in zbere na Kranjskem vsakega desetega moža ter 200 oboroženih konjenikov ter 1.500 ali 2.000 renskih goldinarjev. Kranjska deželna vojska, ki jo je poleg plemiške vojske sestavljala tudi vojska iz vrst kmetov, je odšla branit Maran. Na Kranjskem je bil leta 1514 za obrambo tega mesta vpoklican vsaki deseti

49 BayHStA, Freising, HL-4, fasc. 42, sveženj 216.

50 Dimitz, *Geschichte Krains*, str. 16.

51 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 144.

podložnik. Mestece in grad Maran sta bila za Benečane pomembna zaradi trgovanja s Furlanijo, zato so ga hoteli za vsako ceno dobiti nazaj. A kranjskemu deželnemu glavarju Ivanu pl. Turjaškemu je uspelo Maran oskrbeti s hrano. V bojih za rešitev obleganega Marana je kot zastavonoša štajerskih čet sodeloval Žiga Herberstein.⁵² Prav tako je pred beneškimi napadi uspelo cesarskim silam ubraniti Gorico in Gradiško. Iz Kranjske, Koroške in Tirolske so poslali cesarju na pomoč vse razpoložljive sile, da bi preprečili polom cesarskih sil. Tja je prispel tudi Marko Sittich, s 4.000 pešci. Iz Koroške in Kranjske je enote vodil novi poveljnik Nikolaj Salm, ki je s temi četami poleti 1514 Maran dokončno rešil pred Benečani.

Toda dedne dežele Kranjska, Koroška in Štajerska ter Tirolska so bile zaradi dolgotrajne vojne finančno že izčrpane. Naporu Benečanov, da bi zavzeli Maran, so propadli, nobena od v vojno vpletenih strani, izčrpanih v dolgotrajni vojni, pa ni imela več ne moči ne volje za nadaljevanje spopadov.

Freisinški škof Filip se je zavedal težkega stanja tudi v loškem gospostvu, zato si je močno prizadeval, da bi gospostvo razbremenil deželne davčne obveznosti, kar pa mu ni najbolje uspelo. Se je pa zato marca leta 1514 odločno pritožil pri Mateju Langu, svetovalcu cesarja Maksimilijana I., zaradi pobiranja deželnoknežje naklade na živino pri loških podložnikih. Škofova pritožba tokrat le ni ostala povsem brez učinka, saj so jo k svojim pritožbam uvrstili tudi kranjski deželni stano-vi in cesar je, vsaj začasno, zamrznil pobiranje navedene naklade.

Na vzhodnem bojišču je do jeseni 1516 vladalo zatišje. Po neuspelem pohodu (1516) pa je bil cesar decembra 1516 dokončno prisiljen v premirje. Med največje Maksimilijanove ozemelske pridobitve v beneški vojni 1508–1516 spadajo Tolminsko, idrijski rudnik in Bovško, ki je bilo strateško pomembno zaradi nadzora nad potjo, ki je s Koroške čez Predel vodila proti Jadranu. Stroški vojaškega pohoda proti Benetkam pa so bili nezaslišano visoki in uspeh pičel. Avstrijske dežele so za vojno prispevale milijone goldinarjev in so se morale zaradi tega močno zadolžiti.

Leto 1516 je prineslo konec beneške vojne. Trgovina se je spet sprostila, kar je bilo za naše dežele, in tudi Škofjo Loko, zelo pomembno, saj se je ponovno odprl italijanski trg. Trgovanje je ponovno omogočilo dohodke, tako mestom kot plemičem in podložnikom. Začasnemu premirju iz leta 1516 je maja 1521 sledil podpis mirovnega sporazuma v Wormsu.

Kmečki upor leta 1515

Na vzhodnem bojišču je bilo od konca leta 1514 sicer zatišje, a zaradi stisk je zavrelo znotraj cesarstva, v finančno izčrpanih notranjeavstrijskih deželah. Nezadovoljni kmetje so se začeli upirati. Beneška vojna je neposredno vplivala na kmečki upor, saj so bili visoki deželni davki, ki so bili povezani z njo, eden glavnih

52 Verbič, *Deželnozborski spisi*, str. 108–109.

vzrokov za upor; poleg njih pa tudi druge nove dajatve in povečana tlaka, delno tudi povezani z vojno. Pritožbe so bile tudi zaradi zamenjave denarja, saj je prišlo v teh letih do zamenjave plačevanja dajatev iz funtov in pfenigov v goldinarje in krajcarje. Vojna bremena so bila še posebno visoka na zakupljenih deželnoknežjih posestih.⁵³ Dejstvo, da se je davek deželnoknežjih podložnikov med beneško vojno višal čez vsako mejo, je bilo eden izmed vzrokov za kmečki upor.⁵⁴ V času vojne so kmetje izgubljali tudi zaradi popolne zapore trgovanja proti Italiji in morju.

Upor proti Gašperju Lambergu se je na gospostvu Polhov Gradec začel že leta 1514. Eno od glavnih žarišč upora je bilo deželnoknežje gospostvo Kočevje, podeljeno v zastavo Juriju Thurnu. Kmetje so v upor uporabili orožje, ki so ga imeli tako zaradi deželnega vpoklica v beneški vojni kot tudi zaradi obrambe proti Turkom. Obenem so kmetje v beneški vojni, kjer so se bojevali vse od leta 1508, pridobili vojaške izkušnje, čeprav se niso mogli zares meriti z izkušenimi najemniškimi silami. »*To so možje za obdelavo zemlje ne pa za borbo proti prvo-vrstnim vojakom*«, se je o kranjskih vpoklicanih kmetih, ki so se borili proti Benečanom resignirano, izrazil leta 1508 poveljnik ljubljanski škof Krištof Ravbar.⁵⁵ Da je to res, se je pokazalo, ko je proti upornikom nastopila plemiška vojska in hitro zadušila upor.

Uporniško gibanje se je leta 1515 razširilo tudi na loško gospostvo, ki ga je zapora trgovine zaradi beneške vojne močno prizadela.⁵⁶ Obenem se je podložnikom povečala gradbena tlaka, tako zaradi vojne kot zaradi v potresu leta 1511 poškodovanega mesta in loškega gradu. Škof Filip je glede uporniškega gibanja loškemu oskrbniku, kaščarju in svojim odposlancem priporočal veliko potrpežljivosti in zadržanosti, obenem pa je zaradi nevarnosti, da bi se upor resneje razširil, oskrbniku in kaščarju ukazal, da priskrbita večje število konjenikov in pešcev ter loški grad pripravita za obrambo. Oskrbnik in kaščar sta tako res zbrala 16 konjenikov in 100 pešcev za pet mesecev, ko je trajal upor. Škof si je obenem zelo prizadeval za mirno rešitev spora in je obljubil svoj prihod v mesto. Obenem je pri podložnikih nepriljubljenemu Gašperju Lambergu ukazal, naj zapusti Škofjo Loko in območje loškega gospostva, svojega odposlanca Gašperja Prunnerja pa zadolžil, naj poskrbi, da bo ukaz izvršen. Že aprila je škof sprejel odposlance loških podložnikov, ki so mu posredovali svoje pritožbe.

Kmečko nezadovoljstvo na Kranjskem je marca in aprila 1515, po puntarskih zborovanjih, oblikovanju široke kmečke zveze in neuspelem posredovanju cesarskih komisarjev ter kmečkem odposlanstvu na cesarski dvor, maja preraslo v napade na gradove, najprej na Dolenjskem, nato so se napadi razširil še na Štajersko. 26. maja je prišla v Ljubljano cesarska komisija, na čelu katere je bil

53 Wiesflecker, *Kaiser Maximilian I.*, V. del, str. 114.

54 Verbič, *Deželnozborski spisi*, str. XVI.

55 Štih, Simoniti, *Na stičišču svetov*, str. 218.

56 Grafenauer, *Kmečki upori*, str. 36.

freisinški škof Filip. Komisija naj bi preučila kmečke pritožbe in zlepa pomirila sprte strani. Konec maja in v začetku junija so se kmečka zborovanja razširila tudi na Koroško. Koroški stanovi so začeli zbirati vojsko, cesar pa je tja poslal škofa Filipa, skupaj s cesarsko komisijo. Stanovi nad komisijo niso bili navdušeni. Freisinški škof je tako sredi junija ostal v Velikovcu, tega meseca so uporni kmetje zavzeli in požgali Brežice.

Upor, ki se je močno razširil, je bil hitro zatrt. Od srede junija do konca julija ga je zadušila (in kmete razgnala) štajerska stanovska najemniška vojska, pod poveljstvom Jurija pl. Herbersteina, brata Žige Herbersteina. Štela je 900 mož. Glavnino upornih kmetov je potolkla pri Celju, kjer naj bi mu pomagalo še 400 koroških in 200 kranjskih vojakov. Najemniki, ki so bili tudi sicer znani po svojem divjanju, so se v krajih, preko katerih je šla njihova vojska, hudo znesli nad kmečkim prebivalstvom in z ropanjem in požiganjem naredili veliko škode. Herberstein je šel nato z vojsko na Dolenjsko, severno od reke Krke, kjer je med drugim požgal tudi deset vasi na gospostvu Klevež, ki so ga upravljali freisinški škofje. O nasilju najemniške vojske in težki usodi kmetov je poročala tudi pesnitev na steni kapele sv. Trojice v Škofji Loki.⁵⁷ Freisinški škof Filip se je kot predsednik cesarske komisije pritožil nad nasiljem vojske, ki ji je poveljeval Jurij Herberstein, saj je bilo ravnanje vojske nasprotno z navodili komisije.

Plošča, ki govori o popotresni obnovi gradu, med letoma 1514–1516, vzdana nad nekdanjim vhomom v Loški grad. Levo: pogled od daleč, desno: pogled od blizu.

(foto: Matevž Košir, november 2011)

57 Grafenauer, *Kmečki upori*, str. 108.

Upor je bil tako zatrt po nekaj manj kot štirih mesecih kmečke premoči v vseh treh deželah (Kranjski, Koroški in Štajerski). Tudi cesar je želel upor čim prej končati, predvsem zaradi vojaških priprav na pohod proti Benetkam v letu 1516. Ko je bil upor zaduščen in je izredno stanje minilo, so stanovi začeli razpravo o kaznovanju uporniških voditeljev. Nekateri voditelji upora so v strahu pred Herbersteinovo vojsko že pred tem pobegnili na Beneško. Ostale so strogo kaznovali, vsem kmetom (ponekod sicer nekoliko manj – a tudi tistim, ki niso sodelovali v upor) naložili puntarske dajatve, ki so jih morali plačati po sklepu stanov že do 28. avgusta 1515. Večji del tega denarja so stanovi potrebovali za plačilo vojske, ki je zadušila upor. Za obnovo v upor poškodovanih gradov pa so povečali tlako. Na škofjeloškem gospostvu so morali podložniki plačati puntarski davek v osmih do desetih dneh. Tako mesto Škofja Loka kot loški grad pa sta kmečki upor prestala brez škode. Je pa v bojih s kmeti drugod po Kranjskem sodelovalo tudi loško gospostvo – z 32 jezdec ter s plačilom 180 mark in 53 soldov deželi Kranjski za vzdrževanje 200 huzarjev.

Po zadužitvi upora na Kranjskem je cesar želel prek svojih komisarjev, ki jih je vodil freisinški škof Filip, raziskati tudi nepravilnosti plemičev. Tako je pritiskal na deželne stanove, ki so temu odločno nasprotovali, saj so to razumeli kot cesarski poseg v svoje pravice. Cesarski komisarji so bili kmetom bolj naklonjeni kot plemstvo. Freisinški škof Filip je v vlogi voditelja komisarjev pisal cesarju Maksimilijanu I., naj ne kaznuje podložnikov še zaradi žalitve veličanstva.⁵⁸ Konec oktobra oziroma novembra je cesar prejšnje komisarje zamenjal z novimi in tudi freisinškemu škofu Filipu je prenehala funkcija. Filipa je zamenjal štajerski deželni glavar Sigmund Dietrichstein.

Obnova v potresu poškodovane Škofje Loke

Popotresna obnova mesta se je začela že kmalu po potresu. Škof Filip se je na poročila o škodi odzval zelo hitro in iniciativno sodeloval pri obnovi loškega gradu in kašče. Že avgusta 1511 je sporočil v Škofjo Loko, da bo poslal dobrega stavbenika in zidarja, ki bo pripravil vse potrebno; stavbenik je kmalu zatem res prišel v Škofjo Loko. Obnovitvena dela na loškem gradu so bila velikopotezna. Leta 1513 so začeli z rušenjem v potresu poškodovanih gradov Divja Loka (Stari grad) in še posebej stolpa na Kranclju, njegovo kamenje so uporabili kot gradbeni material pri obnovi Loškega gradu. Iz bolj oddaljenega Starega gradu (Divje Loke) so odpeljali le uporabnejšo in vrednejšo opremo. Leta 1513 so stroški obnove znašali 729 mark in 77 soldov. Glavnina gradbenih del je bila med letoma 1514 in 1516, povsem dokončana pa šele kasneje. Apno za obnovo so žgali v Lubniku in pri Bodovljah.⁵⁹ V spomin na obnovo so na osrednjem stolpu vzdali ploščo z

58 Grafenauer, *Kmečki upori*, str. 143–144.

59 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 156.

latinskim napisom, ki se v prevodu glasi: *»Grad gospoda freisinške cerkve, ki je bil na tem mestu dne 26. marca 1511 po Kristusovem rojstvu, porušen po potre-su, je prečastiti gospodar in presvetli knez, gospod Filip, škof freisinški, volilni knez palatinsko-renski in vojvoda bavarski začel leta 1514 od temeljev popravljati in leta 1516 po istem štetju dvignil stavbo iz ruševin in poskerbel, da je bil še v naslednjih letih v njegovo korist in korist njegovih naslednikov iste cerkve tudi popolnoma obnovljen.«* Sredi dvorišča so leta 1521 postavili visok štirioglat osrednji stolp, ki so mu dali renesančni karakter. Osrednji stolp loškega gradu naj bi bil obnovljen prav od temeljev, če že ne, pa je bil vsekakor temeljito prezidan. Za obnovo so uporabili kamen porušenih gradov.

Plošča z latinskim besedilom, ki je bila vzdana na osrednjem stolpu Loškega gradu, je bila kasneje prestavljena v hodnik. Druga plošča z nemškim besedilom je vzdana nad bivšim vhodom z mestne strani v Loški grad. Nemško besedilo je skoraj identično latinskemu: *»Ko je bil po rojstvu našega gospoda Kristusa leta 26. marca 1511 tukajšnji grad po potresu porušen, je začel gradnjo gradu prečastiti gospodar in presvetli knez, gospod Filip, škof freisinški, volilni knez palatinsko-renski in vojvoda bavarski, leta 1514⁶⁰ od temeljev popravljati in leta 1516 dokončal v korist freisinške škofije.«* Na gradu so postavili tudi nov jugovzhodni stolp v smeri proti mestu, ki je bil zgrajen do leta 1527. V njem je bila kapela. Tretja plošča, vzdana na podnožju kapele, s heraldičnim reliefom v bogato renesančno oblikovanem kamnitem okviru ima nemško besedilo: *»Zgrajeno, dokončano po prečastitem, presvetlem in visokorodnem knezu in gospodu, jaz Filip, freisinški škof, naumburški administrator, renski palatinski grof, bavarski voj-*

Plošča na podnožju grajske kapele, 1527.
(foto: Matevž Košir, november 2011)

Letnica 1529 s pročelja Homanove hiše priča o zaključku obnove.
(foto: Matevž Košir, november 2011)

60 Na točno letnico 1514 (in ne napačno navajanje 1513) je opozoril že Reisp, *Škofjeloški grad*, str. 26–27. Simonič, Spominski plošči, str. 208–209.

voda etc. Leta gospodovega 1527».⁶¹ Obnova po potresu močno poškodovanega gradu je, poleg izkušenih gradbenih mojstrov in stavbenikov, tudi od podložnikov zahtevala dodatno gradbeno tlako.

O tem, da so na grajskem kompleksu potekala intenzivna obnovitvena dela, nam pričajo tudi ohranjeni računi. Iz leta 1513 sta ohranjena obračuna za stavbarskega mojstra (Jurko Maurer) in opekarskega mojstra ter stroški številnih drugih delavcev. Da so bila obnovitvena dela obsežna, nam pričajo tudi računi iz leta 1517, ko so na gradu porabili 130.000 kosov zidnih opek in 24.750 korcev za streho. Med obrtniki so poleg zidarjev še opekarji, kovač, tesar, mizar, kamnosek, steklar in urar ter v zvezi z njim zvon, ki so ga za grad pripeljali iz Velikovca.⁶² Na gradu so okoli leta 1525 opravili tudi druga utrdbeni dela, na prostoru med stolpom in kaščarjevo sobo. Jurko Maurer pa je lahko ne le priimek, ampak tudi označba poklica Jurko zidar. Zato je verjetno identičen z meščanom Jurkom iz Loke, ki je bil mojster novega sijajnega dvoranskega prezbiterija in zvonika v bližnji božjepotni cerkvi v Crngrobu, ki je bil zgrajen med letoma 1521 in 1524.

Ena prvih stavb, ki jo je škof Filip dal obnoviti po potresu, je bila kašča, obnovljena je bila leta 1513. O tem nam priča plošča na njej, z latinskim napisom: »*Filip po milosti božji in po milosti apostolskega sedeža freisinški škof, renski palatin-ski grof in vojvoda bavarski, 1513*«. Popravljalo in gradilo se je tudi v mestu in okolici. Leta 1513 je zgradil že omenjeno kapelo Volbenk Schwarz. Prezidan in obnovljen je bil tudi velik del loških hiš, tako je bila obnovljena tudi Homanova hiša. Njena obnova je bila dokončana leta 1529, o tem priča letnica na fasadi.

Plod gradbene vneme po potresu je bil tudi nov prezbiterij pri cerkvi svetega Jakoba,⁶³ ki so ga zgradili med letoma 1520 in 1524.⁶⁴ Cerkevni stolp je bil dokončan leta 1532. Kot ugotavlja Blaznik, je škof Filip pri teh delih sodeloval tudi kot mecen, kar nakazuje tudi njegov grb, ki je upodobljen v prezbiteriju nad glavnim oltarjem.⁶⁵ Prizadevni podpornik zidave novega prezbiterija loške cerkve sv. Jakoba je bil tudi loški oskrbnik Pavel Rasp. Ta je bil leta 1520 sopodpisnik pogodbe s stavbarjem Jurkom iz Loke za zidavo crngrobskega prezbiterija.⁶⁶

Potres je precej spremenil podobo Škofje Loke, saj so bile nekatere stavbe opuščene in pri obnovi zgrajene nove. Številne javne zgradbe so bile v nekaj letih obnovljene pod vlado podjetnega škofa Filipa. Tudi meščani so popravili svoje hiše in zaradi »slikarij« na pročeljih hiš je mesto takrat dobilo pridevek »pisana Loka«, kakor beremo v ljudski pesmi. Spremenila se je arhitektura, postavili so dvonadstropne zidane hiše, ki se trdno držijo skupaj, lepši so bili portali, okna in okraski na fasadah.

61 Podobno velja za leto 1527; Reisp, *Škofjeloški grad*, str. 28.

62 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 156–157.

63 Ivan Sedej, Kmečko stavbarstvo, str. 62.

64 Štukl, Iz zgodovine cerkve sv. Jakoba, str. 49.

65 Blaznik, Portret freisinškega škofa Filipa, str. 40.

66 Cevc, Nagrobnik Viljema Gotholda Raspa, str. 55.

Fresinški škof Filip

Kdo je bil škof Filip, ki je tako močno zaznamoval obdobje, v katerem sta se zgodila potres in popotresna obnova Škofje Loke? Škof Filip je vidno zapisan tako v zgodovino Škofje Loke kot tudi v zgodovino Bavarske. Bil je knežjega stanu, iz rodu rensko-palatinskih grofov in član družine Wittelsbach, ene najpomembnejših bavarskih družin. Rodil se je 7. maja 1480, v Heidelbergu, kot sin volilnega kneza Filipa in Margarete Bavarske iz Landshuta. Bil je drugi otrok od štirinajstih; imel je še osem bratov in pet sester. Trije njegovi mlajši bratje so bili tudi škofje. Georg v Speyerju od leta 1513, Heinrich v Wormsu od leta 1523, v Utrechtu od leta 1524 in kot Filipov naslednik tudi v Freisingu od leta 1541; Johann pa v Regensburgu od leta 1507. Njegov brat Ruprecht pa je bil administrator v Freisingu, v obdobju od leta 1495 do 1498.

Filip je bil že zgodaj določen za cerkveno službo. Tako je določil njegov oče, ki je vodil ambiciozno cerkveno politiko, v kateri je skušal uveljaviti interese svoje knežje družine. Filip je na začetku nasprotoval očetovi volji, a se je kasneje

Freisingški škof Filip, kot ga je leta 1515 naslikal Hans Wertinger. Leta 1515 se je škof Filip v vlogi cesarskega komisarja mudil tudi na Kranjskem. (*München, Alte Pinakothek. Foto in copyright: © ARTOTHEK*)

podredil njegovim željam. Kljub temu, da je na kariero cerkvenega dostojanstvenika gledal precej skeptično, je bil kasneje edini v družini, ki se je odločil za prejem visokih cerkvenih posvečenj. Cerkevne nazive in službe je prejel že v otroštvu. Že leta 1484 je bil kot štirileten otrok zaradi vpliva svojih uglednih sorodnikov postavljen za kölnskega stolnega kanonika. V kratkem je prejel še številne druge naslove: 1490 je bil imenovan za kanonika (domicelar) v Trierju, stolnega kanonika in prošta v Mainzu, prošta v St. Albenu pri Mainzu, 1491 za kanonika (domicelarja) v Würzburgu, stolnega kanonika v Strassburgu, Augsburgu in Freisingu ter prejel kanonikat v Eichstättu. Po odstopu njegovega brata Ruprechta, 19. junija 1498, je Filip v starosti 17 let prevzel upravljanje škofije Freising, s tem da je ohranil vse pred tem pridobljene beneficije, z izjemo Eichstätta. Papež ga je 3. decembra 1498 potrdil kot freisinškega administratorja, 17. marca 1499 pa je bil vpeljan na čelo freisinške škofije. Zaradi premajhne (kanonične) starosti je bil posvečen šele leta 1507, tako v diakona kot duhovnika. 17. oktobra 1507 pa je s strani škofa Matthiasa pl. Salona, ob asistenci škofov iz Augsburga in Regensburga, prejel škofovsko posvečenje in tako postal freisinški škof. Takrat je njegove pravice in privilegije tudi na Kranjskem potrdil cesar Maksimilijan I. Njegov knežji oče si je sicer prizadeval, da bi za Filipa pridobil mesto trierskega in augsburškega nadškofa. Potem, ko mu to ni uspelo, je bil Filip leta 1512 imenovan za koadjutorja naumburškega škofa, leta 1517 pa je prevzel še naumburško škofijo, ki pa ji ni posvečal posebne pozornosti, saj jo je obiskal le nekajkrat.

V nasledstveni vojni za Landshut (1504–1506) je fungiral kot posrednik med pfalško in münchensko linijo Wittelsbachov in prispeval k oblikovanju skupne vlade. Že pred reformacijo si je prizadeval za reforme znotraj cerkve. Leta 1509 je (prav v zvezi s pobudo za cerkveno reformo) organiziral sinodo v Freisingu, ki je želela vplivati na pravilno življenje in cerkveno delovanje duhovščine; o tem je istega leta dal natisniti tudi statute. Filip je na začetku veljal za privrženca zmernega reformatorskega gibanja.⁶⁷ Tako v Freisingu kot v Naumburgu je dolgo odlašal z objavo papeške bule o izobčenju Lutra. Menil je, da bi bilo v tem primeru potrebno ravnati z mnogo več premisleka. Luter je škofa Filipa imenoval med tistimi pravičnimi sodniki, pred katere bi bil pripravljen stopiti. Zaradi tega je bil izpostavljen precejšnjim pritiskom in leta 1522 s strani državnega regimenta okaran zaradi širjenja verskega gibanja v škofiji Naumburg. Ko pa je prišlo do zaostritve razmer, posebej, ko so se naumburški meščani postavili pod zaščito protestantskega kneza, je Filip stopil v katoliški tabor. Omembam o pojavih protestantizma v Loki pa Filip ni posvečal nobene pozornosti. O tem mu je leta 1526 poročal kaščar Boltežar Sigesdorfer. Resneje se je protestantizem na Loškem začel širiti šele kasneje, v 60 letih 16. stoletja.⁶⁸

Humanistično izobraženi Filip je bil eden od pionirjev renesanse v južni

67 *Germania Sacra*, str. 954.

68 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 247.

Spominska plošča o ustanovitvi beneficija sv. Trojice leta 1513, ki jo je dal vzdati Volbenk Schwarz, na pročelju njegove »gosposke hiše« na Mestnem trgu.
(foto: Janez Jocič)

Nemčiji. Tudi najvidnejši ostanki njegove vladavine v Freisingu so predvsem umetniške zgradbe, kot je na primer škofijska rezidenca. V okviru rezidence, ki jo je razširil v letih 1518–1524, je zgradil večnadstropno t. i. škofijsko pisarno, z dvanadstropnimi arkadnimi hodniki, ki predstavlja eno prvih renesančnih stavb na Bavarskem. V letih 1534–1537 je zgradil reprezentativni renesančni grad, kjer naj bi preživel starost. V renesančnem duhu je dal obnoviti še freisinško stolnico in tudi sicer je bilo obdobje njegovega škofovanja pomembno za Freising. Škofijo mu je uspelo obvarovati pred viharjem kmečke vojne. Reformatorsko gibanje v freisinški škofiji ni doseglo posebnega razmaha, pri čemer je svojo vlogo odigrala tudi politika bavarskih vojvod. Škof Filip je uspešno skrbel za disciplino med duhovščino. S priljudnostjo in milino je dosegel veliko priljubljenost med vsemi sloji prebivalstva. Uspelo mu je tudi omejevati vmešavanje bavarskih vojvod v politiko Freisinga. Z leti pa je njegova volja do vladanja pošla in si je želel, da bi mu imenovali namestnika. Od leta 1538 dalje je bolehal. Umrl je 5. januarja 1541 in bil pokopan v freisinški stolnici. Filip, ki je bil na čelu freisinške škofije 43 let, je to obdobje zaznamoval z uspešnim gospodarskim, političnim in, kot velik ljubitelj umetnosti, s kulturno-mecenskim delom. Trajne sledove je zapustil tudi na loških tleh.

Škof Filip se je pri upravljanju loškega gospostva naslanjal na upravitelje in kašçarje. Od teh sta bila v navedenem obdobju najpomembnejša loški oskrbnik Pavel Rasp (1508–1524) in kaščar Boltežar Sigesdorf (1509–1529), od leta 1524 do 1529 tudi oskrbnik. Intenzivne stike z gospostvom je imel škof prek svojih odposlancev, leta 1515 pa se je osebno mudil na Kranjskem, vendar v Škofjo Loko,

Gašper Lamberg kot bojevnika na viteškem turnirju. Slika je nastala med letoma 1504 in 1508 in je del Turnirske knjige Gašperja Lamberga. (*Codex 2290, Kunsthistorisches Museum, Dunaj*)

vsaj za dlje časa, ni prišel, saj grad po potresu še ni bil obnovljen. Manj formalno, a zelo pomembno vlogo so imeli drugi škofovi sodelavci. Med njimi izstopa Volbenk Schwarz – oseba, na katero se je škof Filip naslonil pri upravljanju Škofje Loke. Schwarz je bil rojen v kraju Mariazell, na Nižjem Avstrijskem, leta 1483 pa se že omenja kot ugleden loški meščan. Škofovim pooblaščenecem je pomagal pri različnih nalogah, posebno takrat, kadar je šlo za varstvo loških zemljiško gospodstvenih pravic. Tudi račune loškega kašcarja je pregledoval odbor, ki mu je predsedoval Schwarz. V zahvalo ga je škof Filip (1517) trajno obdaroval z več fevdi. Schwarz je umrl pred letom 1522, saj se tega leta njegova žena že omenja kot vdova. Opravljal je tudi zelo pomembne funkcije v deželnoknežji finančni upravi Kranjske. Leta 1500 je, skupaj z Janžom pl. Stettenom in Jurijem pl. Egkhom, pregledal obračune kranjskega vicedomskega urada z nižjimi uslužbenci. Cesar Maksimilijan I. ga je leta 1500 postavil za kranjskega deželnega vicedoma, a Schwarz te odgovorne službe ni hotel sprejeti, morda se ni želel zameriti pohlep-nemu Juriju pl. Egkhu, ki je še naprej ostal kranjski vicedom.⁶⁹ Je pa zato leta 1501 v za Habsburžane na novo pridobljeni grofiji Goriški pregledal vse urade v bivši Goriški, od Krasa preko Goriške do Furlanije. Leta 1503 je ponovno pregledoval

69 Žontar, Ločan Volbenk Schwarz, str. 27–29.

poslovanje vicedoma s podrejenimi uradi. Cesarjeve poskuse po ureditvi financ je dokončno pokopala beneška vojna. Volbenk Schwarz je odigral pomembno vlogo pri ščitenju škofovih interesov tudi v času kmečkega upora leta 1515.

Leta 1517 je bila v Schwarzovi hiši slovesno posvečena kapela, ki jo je dal zgraditi Volbenk Schwartz kot zahvalo po potresu 1511. Novo sezidano kapelo, v kateri je bil napis o dogodkih zadnjih let, je posvetil kaprulanski škof Daniel de Rubeis, ki je v tem letu (1517) opravljal vizitacijo za oglejskega patriarha. Pesnitev je bila najverjetneje zapisana že takrat. V 16. stoletje sta pesnitev postavila tudi Dimitz in Simoniti.⁷⁰ Istočasno je dal Volbenk Schwarz na pročelje svoje hiše na Mestnem trgu vzdati spominsko ploščo o ustanovitvi beneficija sv. Trojice. Za ustanovitev je dobil privoljenje tako freisinškega škofa Filipa kot tudi cesarja Maksimilijana I. Habsburškega.

Nenazadnje pa ne smemo pozabiti Gašperja pl. Lamberga, ki je v potresu leta 1511 v Škofji Loki izgubil enega od sinov.⁷¹ Škof Filip mu ni bil naklonjen, saj ga je leta 1508 zamenjal z mesta loškega oskrbnika. Gašper Lamberg se je rodil leta 1463, mladost je preživel na gradu Kamen. Lambergi so bili vplivna in premožna plemiška rodbina, ne le na Kranjskem, ampak tudi na cesarskem dvoru. Gašper Lamberg je bil mladostni spremljevalec princa Maksimiljana, kasnejšega cesarja. Leta 1487 je bil vojaški poveljnik v bojih z ogrskim kraljem Matijem Korvinom. Leta 1493 je bil imenovan za dvornega služabnika cesarja Maksimilijana. Gašper je posebno znan kot znameniti turnirski bojevniki; v njegovi turnirski knjigi je seznam 87 dvobojev z vitezi in drugimi uglednimi nasprotniki, s katerimi se je bojeval.⁷² Ko je zapustil vojaško službo v Maksimiljanovih elitnih enotah, se je vrnil na Kranjsko in postal oskrbnik gospodstvenih uradov in funkcionar v deželni vojski. Do leta 1503 je bil zastavni gospod deželnoknežjega gospodstva Smlednik. Med letoma 1503 in 1508 je bil freisinški oskrbnik v Škofji Loki. Leta 1507 je bil imenovan tudi za gorenjskega vojaškega četrtnega mojstra. Naslednje leto je vodil vojaški pohod proti Benečanom, ki so se ga morali udeležiti tudi loški podložniki. Leta 1504 je cesarju posodil 1.000 ogrskih in 500 renskih goldinarjev in od takrat dalje je do smrti kot zastavni gospod vodil upravo deželnoknežjega gospodstva Polhov Gradec. S sorodniki je bil od leta 1499 solastnik dvorca Rečica pri Bledu, od leta 1514 solastnik gospodstva Ortnek in od istega leta lastnik pristave Štemarje. Med drugim je bil tudi lastnik hiše v Škofji Loki, ki je bila v potresu leta 1511 porušena. Leta 1515 je moral zaradi ukaza škofa Filipa Škofjo Loko zapustiti. Umrli je leta 1518⁷³ in bil pokopan v stari ljubljanski stolnici. Gašperjev sin Jakob je kasneje postal poveljnik kranjske vojske in celo kranjski deželni glavar.

70 Žontar, Ločan Volbenk Schwarz, str. 32, Simoniti, *Humanizem na Slovenskem*, str. 46. Le Pokorn je domneval, da naj bi bila zapisana v drugi polovici 17. stoletja.

71 Imel je sinove Franca, Gašperja, Janeza in Jakoba ter hčeri Margareto in Beatrice.

72 Kos, *Turnirska knjiga*, str. 119.

73 Smole, *Graščine*, str. 374, 634.

VIRI:

Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana:

AS 1, Deželni stanovi za Kranjsko (Stan. I.), fasc. 207, 211.

Bayerische Staatsbibliothek, München:

Codex, Cbm 1585, fol. 223.

Bayerisches Hauptstaatsarchiv, München:

Freising, HL-4, fasc. 42, 45.

LITERATURA:

Blaznik, Pavle: Portret Freisinškega škofa Filipa (1498–1541). V: *Loški razgledi* 20, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1973, str. 40–42.

Blaznik, Pavle: *Škofja Loka in loško gospostvo (973–1803)*. Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1973.

Cevc, Emilijan: Nagrobnik viteza Viljema Gotholda Raspa v Stari Loki. V: *Loški razgledi* 23, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1976, str. 55–62.

Dimitz, Avgust: *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813*. Zweiter Theil: Von Regirungsantritte Maximilians I. (1493) bis zum Tode Kaiser Ferdinands I. (1564), Laibach 1875.

Dimitz, Avgust: Eine merkwürdige Inschrift des 16. Jahrhunderts in Lack. V: *Mittheilungen des Historischen Vereins für Krain*, Laibach : Historischen Verein für Krain, 1864, str. 87.

Germania Sacra: Die Bistümer der Kirchenprovinz Magdeburg- (1) Das Bistum Naumburg, (2) Die Diözese, uredil Heinz Wießner, Max-Planck-Institut für Geschichte, Berlin, New York 1998.

Golob, France: Bratje Rupert, Filip in Henrik (III.), renski palatinski grofi, freisinški škofi in loški cerkveni gospodarji. V: *Loški razgledi* 51, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2004, str. 65–78.

Grafenauer, Bogo: *Kmečki upori na Slovenskem*. Ljubljana : DZS, 1962.

Gruden, Josip: *Zgodovina slovenskega naroda*. Celovec : Družba sv. Mohorja, 1910; Celje : Mohorjeva družba, 1992.

Kos, Dušan: *Turnirska knjiga Gašperja Lambergerja*. Ljubljana 1996.

Košir, Matevž; Cencić, Ina: Potres 26. marca 1511 v luči novih raziskav. V: *Idrijski razgledi*, Idrija : Mestni muzej, 2011, str. 90–104.

Košir, Matevž: Beneška vojna – vojna za vpliv v Italiji (1508–1516). V: *Idrijski razgledi*, Idrija : Mestni muzej, 2011, str. 26–55.

Kretschmayr, Heinrich: *Geschichte von Venedig II*, Gotha 1920.

Nared, Andrej: *Dežela – knez – stanovi : oblikovanje kranjskih deželnih stanov in zborov do leta 1518*. Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009.

Paschini, Pio: *Storia del Friuli*, Vol. III, Udine 1936.

Perusini, Gaetano: *Vita di popolo in Friuli*, Firenze 1961.

Reisp, Branko: *Škofjeloški grad*. Zbirka vodnikov, št. 130, Maribor : Obzorja, 1984.

Sanudo, Marino: *I diarii (1496–1533)*, pagine scelte, Vicenza 1997.

Sedej, Ivan: Kmečko stavbarstvo in problem arhitekture na Spodnjem trgu v Škofji Loki. V:

- Loški razgledi* 11, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1964, str. 62–68.
- Selbstbiographie Siegmunds Freiherrn von Herberstein 1486–1553 (Hrsg Th. G. v. Karajan). V: *Fontes Rerum Austriacarum* I/1.
- Simonič, Primož: Spominski plošči o potresu leta 1511. V: *Loški razgledi* 11, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1964, str. 208–210.
- Simoniti, Primož: *Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do srede XVI. stoletja*. Ljubljana : Slovenska matica, 1979.
- Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982.
- Štih, Peter; Simoniti, Vasko: *Na stičišču svetov: slovenska zgodovina od prazgodovinskih kultur do konca 18. stoletja*. Ljubljana : Modrijan, 2010.
- Štukl, France: Iz zgodovine cerkve sv. Jakoba v Škofji Loki. V: *Loški razgledi* 44, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1997, str. 46–68.
- Vacha, Brigitte; Pohl, Walter; Vocolka, Karl: *Habsburžani : zgodovina evropske rodbine*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1994.
- Verbič, Marija: *Deželnozborski spisi kranjskih stanov*. Ljubljana : Arhiv SR Slovenije, 1980.
- Wiesflecker, Hermann: *Kaiser Maximilian I. : das Reich, Österreich und Europa an der Wende zur Neuzeit*, Band IV, Wien 1981; Band V, Wien 1986.
- Žontar, Josip: Ločan Volbenk Schwarz : prispevek k zgodovini finančnega gospodarstva v dobi Friderika III. in Maksimilijana I. V: *Loški razgledi* 4, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1957, str. 25–34.

Summary

»Castrum grande quidem Lagk diruit undique totum«

On the earthquake of 1511, the Venetian war, the peasant's revolt and renovation

The earthquake of 26 March 1511 greatly damaged Škofja Loka. The Carniolan Provincial Vicedom, Jurij (or Jörg) von Egkh already wrote a report to the Imperial Treasurer; Paul von Liechtenstein, a few days after the earthquake, on the earthquake damage in Carniola, Goriška and in Friuli, about how Loka castle, numerous town houses in Loka and city walls had been destroyed. Among other things, he wrote that the son of Gašper (also Casper) von Lamberg had died in Loka during the earthquake. Renovation began soon after the earthquake, since the Freising Bishop Filip (1498–1541) already sent a good builder and mason to Loka. Four preserved memorial plaques testify to the extensive renovation building works on the castle complex and granary, three on the castle (two from 1516, one from 1527) and one on the castle granary (from 1513), which the entrepreneurial Bishop Filip had set up. Repairs and renovation also took place in the town. After the earthquake, a new presbytery (1520–1524) and belfry (1532) were built at the church of Sv. Jakob (St. James). Bishop Filip also came to Carniola in 1515, in the role of the emperor's commissioner and as mediator in quelling the peasants' revolt. During this period, Bishop Filip relied for the management of the Loka estates in particular on the Loka steward, Pavel Raspl (1508–1524, who was simultaneously Carniolan provincial

administrator from 1501), the keeper of the granary, Boltežar (also Balthazar) Sigesdorf (1509–1529) and the Loka citizen Volbenk (also Wolfgang) Schwarz (as an eminent Loka citizen from around 1483 to around 1521, at the same time also an imperial adviser). Both the steward and the keeper of the granary and citizens wrote a number of times to the bishop about the damage caused by the earthquake and about the costs that the town had to bear because of the provincial taxes and maintaining the army for the Venetian war. In 1513, Volbenk Schwarz had a chapel built in thanks after surviving the earthquake and placed in it a poem written in 51 hexameters which describes in Latin the events that had struck the province and town. With the permission of the bishop and emperor, in that year Schwarz founded the benefice of the Holy Trinity and had a memorial plaque set on the facade of his house.